

Položaj hrvatskog književnog jezika u Hrvatskoj 1960-ih i 1970-ih

Krznarić, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:912484>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost i Povijest

Mihaela Krznarić

Položaj hrvatskog književnog jezika 1960-ih i 1970-ih godina

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2015.

Sažetak

Rad problematizira hrvatski jezični problem 1960-ih i 1970-ih godina u višenacionalnoj zajednici Jugoslaviji. Prvi dio rada bavi se filozofskim odnosom jezika i identiteta, te jezika i nacije kao umjetne konstrukcije. Nacija i jezik, te jezik i identitet promatraju se na primjeru hrvatskoga jezika. Odnos jezik – narod – država veoma je važan na europskom prostoru. Hrvatski jezik promatran je sinkronijski i dijakronijski te se u radu povezuje s neriješenim hrvatskim nacionalnim pitanjem i gospodarskim problemima te pokretom koji je poznatiji pod nazivom Hrvatsko proljeće. Početak Hrvatskoga proljeća neki povjesničari određuju upravo izdavanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, a *Deklaraciji* se posvećuje najveći dio rada, jer je ona jedan od temeljnih događaja 60-ih godina koji pristupa rješavanju hrvatskoga jezičnoga pitanja. Ona hrabro otvara rješavanje jezičnog pitanja koje je povezano s rješavanjem hrvatskoga nacionalnoga pitanja koje će u konačnici biti riješeno hrvatskim osamostaljenjem. U radu se kratko opisuje povijesni razvoj hrvatskoga književnoga jezika od početnih razdoblja do standardizacije preko hrvatskih vukovaca te Novosadskog dogovora, koji je imao vrlo važnu ulogu i ustvari bio jedan od poticaja za izdavanje *Deklaracije*. U radu se koriste novine *Telegram* i *Vjesnik*, *Telegram* jer je u njemu tiskana *Deklaracija*, a *Vjesnik* jer je imao vrlo visoku nakladu, stoga i vrlo visoku dostupnost. Kratko su interpretirani članci iz novina koji su se bavili *Deklaracijom*.

Ključne riječi: *Deklaracija*, hrvatski jezik, identitet, nacionalizam, Novosadski dogovor

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Povezanost identiteta i jezika	4
3. Odnos nacije i jezika	8
3.1. Jezik i purizam te jezični policentrizam	8
3.2. Je li postojao jezični unitarizam ili postoji samo mit o jezičnom unitarizmu?	12
4. Povezanost jezika s neriješenim hrvatskim nacionalnim pitanjem i lošim gospodarskim stanjem	16
5. Pregled povijesti hrvatskoga jezika	18
5.1. Hrvatski jezik do standardizacije	18
5.2 Hrvatski vukovci	20
5.3. Novosadski dogovor 1954. godine	23
6. <i>Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika</i>	25
6.1. Stvaranje <i>uvjeta</i> za izdavanje <i>Deklaracije</i>	25
6.2. <i>Deklaracija</i> iz 1967. godine kao međaš dvaju razdoblja i kao odgovor na jezičnu unitarizaciju	26
6.3. Tko su to sastavljači <i>Deklaracije</i> ?	29
6.4. Posljedice <i>Deklaracije</i>	31
6.5. Tekst <i>Deklaracije</i> objavljen u <i>Telegramu</i> 17. ožujka 1967. godine	33
6.6. Što o <i>Deklaraciji</i> govori dnevno-politički list <i>Vjesnik</i> ?	39
7. Publikacije u sedamdesetim godinama	42
8. Zaključak	44
9. Literatura	46
10. Izvori	49
11. Popis priloga	50

1. Uvod

Svaki rad ponajprije, pa tako i ovaj koji slijedi, proizlazi iz vlastita zanimanja za određenu temu. Ovim se radom želi utvrditi neodvojivost jezika od povijesti i povijesti od jezika s obzirom da jezik proizlazi iz povijesti i duguje joj svoje trajanje.

Položaj jezika nije moguće jednoznačno utvrditi, stoga se već u uvodnom dijelu želi naglasiti da će se jezik pratiti, odnosno položaj i razvoj jezika pratiti sinkronijski, dakle u danom trenutku i izabranim dvama desetljećima 20. stoljeća, ali i dijakronijski jer je nemoguće izuzeti jezik i promatrati ga samo u dvama desetljećima jer jezik nije niti društveno, niti povijesno konstantan. Jezik je fluidan i teško ga se može ukalupiti, stoga se unaprijed želi opravdati opsežniji uvodni dio rada koji će biti posvećen odnosu jezika i identiteta, odnosu jezika i nacionalizma, ali i povezanosti jezika s brojnim drugim bitnim pitanjima koja su uzdrmavala Jugoslaviju 60-ih i 70-ih godina, ponajprije gospodarskih poteškoća, a jezik kao sastavni dio nacionalnoga identiteta bijaše sastavnim dijelom neriješenoga *hrvatskoga pitanja*. Naziv *hrvatski književni jezik* u naslovu uzet je namjerno jer se njime želi istaknuti, a i dokazati jezična posebnost tijekom stoljeća, ali i težnja za posebnosti u višenacionalnoj državi kao što je bila Jugoslavija. Te su težnje izražene i u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, a ona će biti važan dio rada. Također, *Deklaracija* je obilježila 60-e godine 20. stoljeća i u njoj je jezik nazvan hrvatskim književnim jezikom. Za bolje shvaćanje dvaju izabranih desetljeća, odnosno promatranja jezičnih problema i jezične neravnopravnosti koja se otvaraju ulaskom u Državu SHS opisat će se kratak pregled povijesti jezika te pokušati shvatiti uzroke koji su doveli do *Deklaracije*. Pokušat će se utvrditi je li se stvaranjem jugoslavenske nacionalne svijesti pokušao stvoriti i srpskohrvatski jezik koji bi bio jezik povezivanja svih naroda Jugoslavije? Utvrdit će se što se o jeziku govorilo u teoriji, a kako je to izgledalo u praksi i što se time željelo postići. U radu će se sukobljavati i uspoređivati mišljenja relevantnih autora i pokušat će se ne podlijegati manipulaciji, iako jezik jest upravo pogodno sredstvo kojim se manipulira i politizira.

Kako bi rad bio što kvalitetniji, a i poprimio uvid u konkretne spoznaje o tome što se o jeziku pisalo i na koji se način jezik mislio, posegnut će se za novinama i pravim svjedocima onoga vremena, *Vjesnikom* i *Telegramom*. *Telegram* je odabran jer je u njemu izišla *Deklaracija*, a *Vjesnik* radi vrlo visoke naklade, znači i vrlo visoke dostupnosti. Na temelju iščitavanja literature i izvora bit će dan svojevrsan zaključak.

2. Povezanost identiteta i jezika

Razmišljajući o povezanosti uzroka i posljedica određenih pojava u jeziku ili opisivanju jezika, njegova položaja kao što se to dogodilo u *Deklaraciji*, može se i treba postavljati pitanje zašto uopće dolazi do takvih pojava? To se može povezati s činjenicom da što je identitet ugroženiji, a u tom slučaju može se govoriti o ugrozi jezičnoga identiteta, inzistiranje na posebnostima, odnosno izuzetnostima obilježja je veće. Situacija vrijedi i obratno, dakle što je veća težnja za posebnostima, identitet je ugroženiji ili se barem smatra ugroženim. Naravno, u tom slučaju mora se biti posebno oprezan, a ponekad je i nemoguće objektivno prosuditi radi li se o stvarnoj ugrozi ili pak o namjeri nekih koji mogu utjecati na prividnu ugroženost jezika.¹ *Deklaracija* se tako može shvatiti kao reakcija na ugrožavanje, kao apologija jezičnoga identiteta.

Dva temeljna kriterija svakoga naroda, odnosno tvorca nacionalnoga identiteta naroda svakako su mitologija i jezik.² Po jeziku se razlikujemo od drugih, po jeziku se prepoznajemo, jezikom se sporazumijevamo, jezikom se ponosimo, volimo ga ili pak ne volimo.

*Poznato je također da je jezik ljudima uvijek i nosilac nekih vrijednosti, da se prema njemu opredjeljuju: osjećaju ga kao svoj ili tuđ, kao lijep ili ružan, kao njegovan ili kao zapušten. On im je simbol i uvijek nova potvrda duhovnoga bića i narodnosne pripadnosti, on im je, kako veli Herder, prava domovina. Jezik je dakle taj koji jest ne samo zato što je takav, a ne drukčiji, što je postao tako, a ne drukčije, nego po tome što nosi te, a ne druge vrijednosti. To je vrijednosni vid jezičnoga identiteta.*³

Jezik je fundamentalan kriterij, on je nosilac nacionalnoga. Ono što je paradoksalno jest činjenica da je jezik sredstvo, jezik traje u vremenu, ali i jezik proizlazi iz povijesne biti vremena i na neki način duguje svoje postojanje, svoje trajanje naciji koji se njime služi. Jezik i nacija toliko su povezani, stoga kad bi nestao jezik, možda bi nestala i nacija. Jezik je jamstvo kontinuiteta nacionalnoga identiteta. Jezik u Hrvata tijekom povijesti ugrožavali su mnogi, bio je pod utjecajem latinskoga koji se posebno nametao u bogoslužju, ali su Hrvati uspjeli pronaći rješenje uporabom glagoljice koja se smatra pravim hrvatskim pismom, također i uporabom narodnog jezika tijekom obreda. Hrvatski jezik karakterizira i dijalektalna raznolikost tijekom stoljeća. Sve navedene tvrdnje o povezanosti jezika i identiteta mogu se ugraditi u konstruiranje

¹ Dubravko Škiljan, *Govor nacije*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 224.

² Isto, str. 225.

³ Isto, str. 37., D. Škiljan citira Radoslava Katičića

nacionalna identiteta. Jezik tako postaje ideologem, *jedan od elementarnih pojmova s pomoću kojih neka društvena grupa oblikuje skup predodžaba u kojima se prepoznaje i kojima predstavlja vlastitu socijalnu ili povijesnu ulogu, te kojima utvrđuje („prema unutra“ i „prema van“) svoj status.*⁴

Ono na što bi trebalo posebno obratiti pozornost jest pitanje je li jezik uvijek u Hrvata, odnosno sam pojam jezika služio kao ideologem ili je pak tu dimenziju ideologemičnosti zadobio tijekom stoljeća, odnosno u određenom povijesnom kontekstu. To je vrlo složeno pitanje na koje je teško jednoznačno odgovoriti.⁵

Smatrati jezik ideologemom značilo bi koristiti ga namjerno kao primarno sredstvo i primaran kriterij vlastite identifikacije.⁶

O vremenu kad se hrvatski jezik, tj. hrvatsko ime počelo povezivati s prostorom piše i T. Raukar zaključujući da je to bilo u 10. stoljeću kad se razvila narodna dinastija Trpimirovića, a kao oznaku za jezik uzima se 13. stoljeće. U vrijeme Anžuvina hrvatski je prostor doživio objedinjavanje svih područja, tijekom 14. i 15. stoljeća na hrvatskom prostoru traje oblikovanje posebnoga jezičnoga identiteta. Turski su prodori donijeli posebne brige za hrvatski narod, a upravo su njihovi utjecaji i prodori zahtijevali *koherentnije formiranje identiteta* što se može zaključiti i u jeziku jer dolazi do formiranja i oživljavanja posebnih književnih vrsta. Isto tako je taj prodor tekao i obrnuto jer je jezik podložan promjenama i u svoj leksik dopušta ulazak drugim riječima, a danas ih također koristimo u obliku tuđica, koje nazivamo turcizmima. Taj će se proces ulaska stranih riječi odvijati posebice na planu leksika i u 20. stoljeću koje je u središtu zanimanja ovoga rada. Navedenom se usporedbom želi istaknuti crkvena i politička povezanost sa zapadnom Europom jer se hrvatski prostor u to vrijeme nazivao i *predziđem kršćanstva*. Krajem 15. stoljeća svoje tekstove stvara i Marko Marulić, otac hrvatske književnosti. *Bilo bi dakle, sasvim pogrešno posumnjati u to da u 15. stoljeću ne postoji hrvatski etnokulturni i društveni prostor (da zadržimo Raukarove termine) u kojem oni koji u njemu mogu participirati nalaze dio svojeg kolektivnog i individualnog identiteta.*⁷

Ipak, kao što zaključuje Dubravko Škiljan, jezik se u to vrijeme, dakle u 15. i 16. stoljeću ne može smatrati ideologemom. Gramatikalizacija u Hrvatskoj ne kasni za drugim europskim zemljama, ona se događa potkraj 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća, prvi je rječnik sastavio Faust Vrančić 1595. godine pod nazivom *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae*, a prvu gramatiku izdao je

⁴ D. Škiljan, *Govor nacije*, str. 234.

⁵ Isto, str. 135.

⁶ Isto, str. 244.

⁷ Isto, str. 248., 249.

Bartol Kašić 1604. godine. Ovim se radom ne želi ulaziti u daljnje rasprave što pokrivaju odabrani nazivi naslova Kašićeve gramatike *Institutionum linguae illyricae libri duo* i Vrančićeva *Rječnika*, samo se želi naglasiti kontinuitet jezika koji se danas s punim pravom naziva hrvatskim jezikom.⁸

D. Škiljan zaključuje (a to djelomično predstavlja i odgovor zašto se jezik 15. i 16. stoljeća, ali i ranijih stoljeća ne smatra ideologemom) da proces politizacije nije zahvatio jezik, ali tvrdi i da nije postojala dovoljno jaka politička skupina koja bi jezik proglasila simbolom političke zajednice u konstituiranju.⁹

U Hrvatskoj će proces vernakularizacije biti u potpunosti dovršen tek krajem 19. stoljeća.¹⁰

Kad se govori o dovršavanju procesa standardizacije u tom su smislu najvažnija tri imena, Ivan Broz, Tomislav Maretić i Franjo Iveković koji su nazvani hrvatskim vukovcima. Oni su uz pomoć socijalno moćnih skupina izvršili politizaciju jezika koja je imala svoj cilj, svoju svrhu na određenom teritoriju i u određenoj nacionalnoj zajednici. Vukovci su ustvari težili učvrstiti hrvatski nacionalni jezični identitet, iako su uz to omogućavali i uspostavljanje šire, *nadetničke* jezične zajednice. Posebno su se trudili uskladiti i ujednačiti srpski i hrvatski jezični standard i to je razlog prihvaćanja zajedničkih rješenja pa čak i u slučajevima kad ona nisu bila usklađena s hrvatskom povijesnom tradicijom. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće formirao se bipolarni hrvatsko-srpski jezični standard.¹¹

Karakteristika policentričnih jezičnih standarda jest u sadržaju dvaju potencijala koji mogu sudjelovati u izgrađivanju jezičnoga i etničkoga identiteta. Jedan je potencijal centripetalnoga karaktera i vodi k objedinjavanju simboličkoga i komunikacijskoga prostora *pokrivenog* varijantnim formama standardiziranog idioma, a drugi je potencijal centrifugalni i on teži razdvajanju varijanata koje će se formirati kao jasno različite jedinice s vlastitim komunikacijskim i simboličkim procesima.¹²

Proces centripetalnosti i centrifugalnosti može se uočiti upravo na primjeru hrvatskoga i srpskoga jezika. Postojala su razdoblja kad se težilo približiti dva jezika kako bi se postigao određeni cilj, a postojala su razdoblja, a postoje i danas kad se teži centrifugalnosti i razdvajanju dvaju jezika. Političke elite često iskorištavaju simboličku moć jezika te se jezikom služe kao sredstvom za poticanje zajednice na određenu akciju. Centripetalnost i centrifugalnost mogu se do neke mjere poistovjetiti s jezičnim unitarizmom i jezičnim separatizmom.

⁸ D. Škiljan, *Govor nacije*, str. 250. - 252.

⁹ Isto, str. 259.

¹⁰ Isto, str. 261.

¹¹ Isto, str. 271. – 273.

¹² Isto, str. 273., 274.

Proces koji je doveo do raspada jedinstvenoga srpsko-hrvatskog jezika može se razumjeti u smislu onoga što je Heinz Kloss (1978.) nazvao razlikom između jezika koji se razvija na osnovi *Abstand* ili *Ausbau* procesa. Pri tome se termin *Abstand* odnosi na jezike kao što su engleski i njemački koji su se odvojili jedan od drugoga *prirodno*, dok su drugim pojmom obuhvaćeni jezici kao što su hindi i urdu, koji su razdvojeni aktivnom intervencijom jezičnih planera, jezikoslovaca i političara. Takve intenzivne jezične intervencije vrlo su često rezultat buđenja nacionalne svijesti. Drugi primjer za *Ausbau* fenomen može se pronaći među skandinavskim jezicima koji su međusobno razumljivi, ali su razdvojeni nakon osnivanja nezavisnih suvremenih nacionalnih država u toj regiji.¹³

Ausbau proces primjenjiv je i na hrvatski jezik. Jezičnim se planiranjem hrvatski jezik težio učiniti što više različitim od srpskoga, posebice nakon izlaska Hrvatske iz Jugoslavije.

Imenovanje je važno u procesu politizacije nekoga jezika, ali i način kako se na simboličkoj razini konstruiraju jezici i jezične zajednice sa svojim identitetima u funkciji nacionalnih okupljanja, ali i „osvajanja“ određenog teritorija.

...preuzimajući sav rizik svetogrđa koji takva tvrdnja u sebi možda sadržava, i hrvatski i srpski i bosanski i crnogorski, poput drugih nacionalnih jezika, konstrukcije su kojima nacionalne elite definiraju zamišljene jezične zajednice koje će biti simbolički podudarne s nacionalnim kolektivima, dakle s prostorima unutar kojih te elite mogu praktično primjenjivati svoju socijalnu moć. Stoga je moguće kazati da jezične zajednice u krajnjoj konsekvenciji konstruiraju svoje jezike .¹⁴

Jezični proizvodi, kao što su poslovice, izreke, folklor, legende, literatura predstavljaju snažne simbole nacionalnoga identiteta. Potrebno je uvijek parafrazirati i preispitivati Herderove riječi ima li nacija išta dragocjenije od jezika svojih predaka u kojemu se očituje sav svijet kulture, religije, povijesti, načela postojanja, odnosno čitavo srce i duša nacije. *Jezik tako istovremeno predstavlja medij i poruku nacionalizma.*¹⁵

¹³ Robert D. Greenberg, *Jezik i identitet na Balkanu Raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., str. 26.

¹⁴ D. Škiljan, *Govor nacije*, str. 279., 280.

¹⁵ Keith Langston i Anita Peti-Stantić, *Hrvatsko jezično pitanje danas Identiteti i ideologije*, Srednja Europa, Zagreb, 2013., str. 57.

3. Odnos nacije i jezika

3.1. Jezik i purizam te jezični policentrizam

Snježana Kordić vrlo otvoreno purizam uspoređuje s nacizmom, jer je kako preuzima od drugih autora, *purizam posljedica nacionalističkog shvaćanja jezika, purizam teži pretjeranoj društvenoj potrebi za razgraničavanjem*.¹⁶

Purizam je povezan s preskriptivizmom, dakle s nečim što se nameće i propisuje. Propisuje se koji je to bolji ili pak prikladniji jezični izraz, a samim time preskriptivizam je suprotan od znanosti.¹⁷

Kad je materinski jezik uzdignut poput božanstva, kad je jezik objekt snažnog poštovanja, a lingvisti oni koji nastoje očuvati takav odnos prema jeziku, onda se smatra da su jezici u službi nacizma, tvrdi S. Kordić i naglašava da upravo takav odnos prema jeziku vlada u Hrvatskoj.¹⁸ Upozorava na jačanje simboličke moći jezika koja nije uvijek i nužno pozitivna pa je stoga i povezuje s nacističkim režimom. To se može svakako učiniti pretjeranim, a posebice na primjeru današnjega hrvatskoga jezika. Kad se govori o nacističkom poimanju jezika u Hrvatskoj, može ga se svakako povezati s postojanjem NDH, ali to nije predmet ovoga rada.

Promatrajući idealnost jezika svako je stanje jezika idealno samo za ono vrijeme u kojem se govori: *u prošlosti je jezik bio idealan za potrebe ondašnjeg vremena, a kad su se potrebe dijelom izmijenile, s njima se izmijenio i jezik da bi ih zadovoljio pa je stoga opet idealan*.¹⁹

Snježana Kordić tvrdi da su hrvatski i srpski jezik jedan te isti jezik, samo su se kulturno, povijesno i politički razvijali kao dva samostalna jezika te smatra mudrim držati se Krležine definicije da su hrvatski i srpski jedan te isti jezik, koji Hrvati nazivaju hrvatskim, a Srbi srpskim.²⁰

Ako je zaista tako, zašto se onda u višenacionalnoj državi kao što je bila Jugoslavija težilo napraviti drugačije? Opet se može postaviti pitanje kome je to odgovaralo nazvati jezike jednim imenom, odnosno koji je cilj takva imenovanja?

¹⁶ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010., str. 10.

¹⁷ Isto, str. 57.

¹⁸ Isto, str. 14.

¹⁹ Isto, str. 30.

²⁰ Isto, str. 39., 40.

Jezik je vrlo važan simbol nacije, a pitanje jezika republika u Jugoslaviji, a posebno srpskog i hrvatskog područja, pitanje je koje znači mnogo više od lingvističkih zaključaka.²¹

Standardni jezik označava nadregionalni jezik svih slojeva društva. Osnovno svojstvo standardnoga jezika je nadregionalnost, ona je ujedno i glavni motiv njegova postojanja. Standardni jezik je onaj jezik koji natkriljuje dijalekte i sociolekte, dakle standardni jezik prostire se na širem području od dijalekata i sociolekata koji su ograničeni samo na regije i skupine.²²

Polivalentnost i polifunkcionalnost dva su termina koji također opisuju hrvatski jezik, polivalentnost označava da jezik *posluhuje* sva područja života, a polifunkcionalnost da *posluhuje* sve funkcionalne stilove hrvatskoga jezika, a standardni je jezik raslojen na funkcionalne stilove.²³

S. Kordić nadalje tvrdi da Hrvati, Srbi, Crnogorci i Bošnjaci imaju zajednički standardni jezik, štokavski jezik te da su razlike između standarda u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori mnogo manje, nego razlike između dijalekata unutar Hrvatske same. Stoga, ona uzima definiciju policentričnosti jezika kao onoga koji označava *jezik s nekoliko nacionalnih standardnih varijanata, koje se doduše u pojedinim točkama međusobno razlikuju, ali ne toliko jako da bi mogle konstruirati zasebne jezike, npr. engleski, njemački, portugalski*. Definiciju objašnjava i primjenjuje na hrvatski jezik smatrajući da je on vezan za naciju i da između varijanata, kako ih ona naziva, postoje razlike, ali ne tolike da bi ih se moglo nazvati posebnim jezicima.²⁴

Zaključuje da su zapravo hrvatski i srpski jezik, jedan jezik s dvjema standardnim varijantama jednog te istog policentričnog jezika. Neki jezikoslovci smatraju da to nikako ne može biti točno, a pritom i sama navodi primjer Dalibora Brozovića, koji tvrdi da se proces standardizacije u Hrvata i Srba odvijao posebno, stoga se ne može tvrditi da je riječ o jednome policentričnom jeziku. Radoslav Katičić također tvrdi slično napisavši da se proces standardizacije odvijao odvojeno na hrvatskoj i srpskoj strani, stoga nikako ne može biti govora o jednome jeziku, jednome standardu s varijantama.

S. Kordić smatra da njihova stajališta nikako ne mogu doći u obzir jer oni u tome slučaju govore o predstandardnom jeziku pozivajući se na razdoblja 17. i 18. stoljeća, a u to vrijeme štokavski nije bio nadregionalni jezik svih slojeva društva. Povijest standardnoga jezika Hrvata i Srba tijekom 19. i 20. stoljeća većim je dijelom zajednička, međutim postojala je posebna kodifikacija u Zagrebu i u Beogradu, što je kako smatra S. Kordić, znak same policentričnosti jednoga te

²¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 347.

²² S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 69.

²³ Isto, str. 74.

²⁴ Isto, str. 76., 77.

istoga jezika, te smatra da je to upravo argument koji dokazuje kako tu nikako ne može biti riječi o srpskom jezičnom unitarizmu na koji se često spomenuti pozivaju.²⁵

Ako nikako nije moglo biti riječi o srpskom jezičnom unitarizmu onda bi se moglo postaviti pitanje zašto su određeni ljudi reagirali i pisali uopće o njemu? Zašto je u konačnici i sama *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* izišla? Je li to onda bio u potpunosti politički čin kojim se željelo postići nešto više? *Deklaracija* nema samo političku težinu i političku važnost, već i jezičnu. Jedno je pitanje kako je sve funkcioniralo u teoriji, a drugo je pitanje kako se ostvarivalo u praksi.

Međutim, jasno je da se u zajednici kao što je bila Jugoslavija težilo postići određeni dogovor oko ujednačavanja jezika jer se radilo o dvama vrlo sličnim jezicima i logično je bilo u tom vremenu i društvu u kojem se promoviralo bratstvo i jedinstvo svih naroda i veličala zajednička povijest, pristupiti izradi zajedničkoga pravopisa, rječnika i utvrđivanju zajedničke terminologije. Ipak, način na koji se to pokušalo ostvariti očito nije zadovoljavao obje strane i stoga je bila potrebna određena reakcija ljudi koji su se u danome trenutku osjećali pozvanima reagirati i uzimali sebi to pravo, pravo zbog kojeg su kasnije morali poneki i odgovarati i izdržavati određene kazne i biti stigmatizirani u društvu u kojem žive.

S. Kordić kad govori o jednome jeziku s nekoliko varijanata svoju tezu potkrjepljuje sociolingvističkim kriterijima, tipološkim, genetskim te komunikativnim kriterijem. *Primjena svih triju lingvističkih kriterija pokazuje da „za slavistiku kao sistemskolingvističku disciplinu nema nikakvog razloga da srpski, hrvatski i bošnjački smatra različitim jezicima umjesto kao do sada varijantama jednog jezika.“*²⁶

Ustav nikako ne može biti dobar kriterij, a ni sama činjenica proglašavanja nekog jezika službenim i fiksiranjem njegova političkoga imena, ne može činiti jezik, smatra S. Kordić. Imenovanje jezika nije sociolingvističkoga karaktera, već izrazito političkoga, naglašavajući da se ustav može preko noći promijeniti, međutim sociolingvistički kriteriji jezika ne mogu. Proglašavanjem nekog jezika službenim smatra nedemokratskim činom, ali proglašavanje jezika službenim nije niti potrebno jer se tako ne će zaštititi jezik. Za proglašavanje jezika različitima, potrebno je mnogo više od različita imenovanja jezika.²⁷

Stav da zaseban jezik dokazuje i zasebnost nacije nije ispravan, tvrdi S. Kordić preuzimajući navode, kako ona tvrdi svjetski poznatih jezikoslovaca. Postoje brojne nacije koje govore istim jezikom kao i neka druga nacija, primjerice Austrijanci koji se nisu odrekli svoje nacionalnosti, a

²⁵ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 93., 94.

²⁶ Isto, str. 108.

²⁷ Isto, str. 110., 113.

govore ipak njemačkim jezikom. Postojanje zajedničkoga srpskohrvatskoga jezika nikako ne može dovesti u pitanje postojanje dvaju različitih nacija ili četiriju različitih nacija ako će se uzeti u obzir hrvatski, srpski, bošnjački i crnogorski. Nacionalnost i jezik ciljano su politički proglašavani sinonimima, iako to nikako ne mogu biti. Jezik se nikada ne podudara s granicama neke države. Shvaćanje u kojemu ako izgubiš svoj jezik, izgubio si svoj identitet, nacističko je shvaćanje jezika i jedna je vrsta političke religije u kojoj prevladava kult nacionalnoga jezika. Nacionalni identitet stoga nikako ne mora ovisiti o jeziku što dokazuje i austrijski primjer.²⁸

Zašto se onda oko jezika lome koplja i dalje ostaje nejasno. Jezik je sporan kad je riječ srpskohrvatskom jeziku ili hrvatskosrpskom jeziku. Danas taj naziv ne odgovara niti jednoj, niti drugoj naciji. O tome koliko je hrvatski jezik srastao s nacionalnom svijesću Hrvata ostaje tek za prosudbu.

U slučaju kad se jezik poistovjećuje s narodom, kulturom, nacijom, dobrim vladanjem, moralom, državom i porijeklom, riječ je o jezičnom nacionalizmu.²⁹

Nacije kao nacije, također su izmišljeni entiteti, to su *umjetne konstrukcije*, tako čak i *jezik kao najautentičnije obilježje društvenoga identiteta, ne predstavlja danas svojstvo po kojem se prepoznaje neka nacija jer unutar gotovo svih nacija govore se različiti jezici*.³⁰

Izjednačavanjem pojmova naroda, jezika, prostora i država pokušava se predstaviti idealno stanje stvari koje je utemeljeno na osamnaestostoljetnim i devetnaestostoljetnim nacionalnim pokretima u Europi. Kad se u obzir uzme hrvatski prostor, situacija se usložnjava zbog posebnih povijesnih i političkih okolnosti. Međutim, vrlo je jasno da je hrvatsko – srpski bio jedna fikcija, jedna ideja nametnuta zbog političkih razloga s ciljem ujedinjavanja različitih etničkih skupina u jednu državu.³¹

Navodi zapravo potvrđuju činjenicu da su vrlo tanke granice između jezika i ideologije, jezika i nacizma, a to je naravno vrlo problematično. Može se postaviti pitanje što čini identitet ako ne jezik, religija, kultura, običaji nekoga naroda, zajednička povijest. Jesu li onda to sve samo sredstva manipulacije i instrumentalizacije? Prema mišljenju i stavu S. Kordić dalo bi se zaključiti da jesu. Također i pojmove nacionalne pripadnosti onda nije dobro prenositi u stoljeća kad nacionalna pripadnost još nije postojala, nacionalni identitet samo je konstrukcija, to nije dana stvarnost.

Međutim, bez obzira na sve napisano jedan od sudionika Hrvatskoga proljeća, Miko Tripalo smatra da mnogi faktori utječu na formiranje nacija. Tako pored jezika, važnu ulogu imaju

²⁸ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 169., 170., 174.

²⁹ Isto, str. 181.

³⁰ Isto, str. 188.

³¹ K. Langston i A. Peti-Stantić, *Hrvatsko jezično pitanje danas Identiteti i ideologije*, str. 15. – 18.

kultura, zajednička povijest, vjera itd. Jezik, etnička srodnost mogu povoljnije ili nepovoljnije utjecati na formiranje nacija, ali one ne mogu biti odlučujuće u njihovu stvaranju jer one ne određuju njihovu bit.³²

S. Kordić ne ustručava se niti kritizirati nastavu povijesti koja često nastoji veličati određene povijesne događaje nacionalne prošlosti kad piše: *Zato nastava povijesti izbjegava suočiti mlade Hrvate s nekim neugodnim aspektima vlastite nacionalne povijesti i ne ohrabruje učenike da razmišljaju kritički o povijesnim događajima ili da ih gledaju iz različitih perspektiva.*³³

3.2. Je li postojao jezični unitarizam ili postoji samo mit o jezičnom unitarizmu?

Funkcije mita o jezičnom unitarizmu koje su Srbi provodili nad Hrvatima ima nekoliko funkcija: služi prikazivanju vlastite nacije mučeničkom, prikazuje drugu naciju kao mučitelja, a i opravdava određene jezične prisile. Fraza o *novosadskom nametanju* samo je fraza za S. Kordić. Filolozi 19. stoljeća svjesno su uzeli ijekavski štokavski za nadregionalni jezik po uzoru na Vuka Karadžića.³⁴

U čitavom 20. stoljeću postojale su nesmetano dvije varijante jezika, dva glavna središta, Zagreb i Beograd, stoga je, smatra S. Kordić neutemeljeno govoriti o ikakavom jezičnom unitarizmu. Razdoblje prve Jugoslavije nije predmet rada, ali se za razdoblje druge Jugoslavije kao i za razdoblje prve neprestano ponavlja da je riječ o jezičnom unitarizmu, da je u razdoblju druge Jugoslavije vladao jezični unitarizam. Preuzimajući podatke Susan D. Blum koja govori o Jugoslaviji kao o višejezičnoj državi, navodi brojčane uporabne odnose jezika: srpskohrvatski kao materinji 73% stanovništva, slovenski 8% stanovništva, albanski 8% stanovništva, makedonski 6% stanovništva, mađarski 2% stanovništva, romski 0, 6% stanovništva, a ispod 0, 5% stanovništva bili su turski, slovački, rumunjski, bugarski, rusinski, talijanski, češki, ukrajinski.

S. Kordić preuzima mišljenja drugih jezikoslovaca koji o Jugoslaviji pišu izrazito povoljno, koji govore o državi kao uzoru u kojoj je cvjetala demokracija: *Toliko se vodilo računa o svim narodima da druga Jugoslavija zaslužuje neograničeno priznanje što se tiče aspekata prava naroda... Štoviše, savršenije se ravnopravnost nacija nije mogla ostvariti. Brižljivo se pazilo na*

³² M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, NZMH, Zagreb, 2001., str. 59., 60.

³³ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 259., 260.

³⁴ Isto, str. 283., 284.

*etnički paritet ne samo u političkom vodstvu države i partije, nego i u općinama, kao u Prnjavoru, u upravi, uredima i policiji, u državnim i društvenim poduzećima, čak i u onim malobrojnim podružnicama internacionalnih koncerna: tako je folksvagen u Vogošću kod Sarajeva imao precizan etnički kataster svojih radnika.*³⁵

Evo što o tome kaže jedan od sudionika i visokih partijskih dužnosnika, svjedok svojega vremena, Miko Tripalo: *...u centru pažnje bili su odnosi između Srba i Hrvata te problemi koji iz tih odnosa proizlaze. U pogledu zastupljenosti Srba na rukovodećim položajima, u članstvu SKH, u državnom aparatu i u nekim važnim službama, očito su Srbi bili u privilegiranom položaju u odnosu na Hrvate.*³⁶

Nacionalna struktura članstva SKJ i SKH, tijela savezne administracije dokazuju da nacionalni sastav nije bio usklađen sa strukturom stanovništva. Srbi su prevladavali u tijelima savezne uprave, u državnim službama u Hrvatskoj, a još više su zauzimali istaknute položaje na Kosovu, Vojvodini i u Bosni i Hercegovini.³⁷

Zdenko Radelić navodi podatke da je u SRH u Udbi bilo samo 20%, a u policiji oko 30% Hrvata, a Srba je prema procjenama bilo od 76% pa čak do 80%. *U Vinkovcima je od 46 službenika SUP-a Hrvat bio samo jedan i to na administrativnom poslu, a u Zagrebu su od 13 šefova policijskih postaja bila trojica Hrvati. Veliku prevlast u tijelima unutarnjih poslova imali su Srbi i u Zadru.*³⁸

Naizgled se može učiniti nebitnim uspoređivati i iznositi te podatke, međutim veća zastupljenost Srba na istaknutim položajima, na položajima u vojsci, policiji, u administraciji, u Udbi zajamčila je i uporabu srpskoga jezika.

Inozemni autori ocjenjuju jezičnu politiku Jugoslavije uzoritom, piše S. Kordić. Navodi podatak da se neki kroatisti pozivaju na uporabu srpskohrvatskoga jezika u vojsci i to u srpskoj varijanti, a tu navodi opravdanje da je cilj zajednički ujednačiti jezik koji bi trebao *omogućiti brzo i glatko funkcioniranje vojske.*³⁹

S obzirom da je postojala zagrebačka i beogradska varijanta, da su novine i glasila izlazila na ekavici i ijekavici, ne može se govoriti o jezičnom unitarizmu. *Nije se ni pokušalo zabraniti Zagrebu da izdaje novine, udžbenike, gramatike, rječnike i dr. na ijekavici, niti se pokušalo zabraniti Beogradu da izdaje takve knjige na ekavici.*⁴⁰

³⁵ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 286. -290.

³⁶ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 109.

³⁷ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 355.

³⁸ Isto, str. 394.

³⁹ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 290., 291.

⁴⁰ Isto, str. 292.

O manifestaciji jezičnog unitarizma piše Z. Radelić koji spominje pisanje *Historije KPJ* u kojoj nitko iz Hrvatske nije sudjelovao, a tiskana je na svim jezicima osim na hrvatskom jeziku. Ravnatelj Instituta za historiju radničkog pokreta Franjo Tuđman predlagao je tada da se tiska i na hrvatskom jeziku, međutim neki su ga članovi CK SKH odgovarali od postavljanja uopće takvoga pitanja koje bi moglo biti vrlo sporno. Unatoč svim savjetima mnogi su suradnici izrazili svoje kritike na *Pregled istorije SKJ*. Tada se počelo o IHRPH govoriti kao o instituciji u kojoj buja nacionalizam. Nije bilo preporučljivo govoriti o srpskom ili hrvatskom jeziku zasebno, već samo o hrvatskosrpskom ili srpskohrvatskom jeziku, odnosno zapadnoj ili istočnoj varijanti.⁴¹

Godine 1971. tiskan je *Hrvatski pravopis* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušića koji su smatrali da zajednički pravopis hrvatskosrpskoga jezika ne nudi zadovoljavajuća rješenja, ali i da ne sadržava oznake što pripada hrvatskom književnom jeziku, a što ne pripada. Popularno se naziva *Londoncem* jer je pravopis završio u tvornici papira, a nekoliko je primjeraka bilo prebačeno u London.⁴²

Što se tiče uporabe jezika u Jugoslaviji sve su varijante načelno bile ravnopravne, međutim po prestižu i broju govornika nikako nisu bile jednake jer je srpska varijanta imala dvostruko više govornika i upravo je ta činjenica učinila srpsku varijantu prestižnijom. A da su srpski intelektualci podržali nastojanja hrvatskih filologa kad je izdana *Deklaracija* svjedoči i *Predlog za razmišljanje* na srpskoj strani.⁴³

*Preduvjet za prihvaćanje mitova je neznanje: kad se nacionalisti služe mitovima, „pritom koriste neznanje javnosti o povijesnim i jezičnim činjenicama“.*⁴⁴

Neki autori to tumače drugačije, primjerice Stjepan Babić koji smatra da su srpski jezikoslovci mogli izdati *Predlog* jer su znali da im ništa od toga ne će uspjeti.

I u samoj *Deklaraciji* želi se upozoriti na prestižnost srpskoga jezika koji ima pretenzije postati državnim jezikom kao što se željelo stvoriti jugoslavenstvo: *U vezi s njima pojavila se i koncepcija o potrebi jedinstvenog „državnog jezika“, pri čemu je ta uloga u praksi bila namijenjena srpskom književnom jeziku zbog dominantnog utjecaja administrativnog središta naše državne zajednice.*⁴⁵

Što se tiče prestižnosti jezika iz svega se napisanoga može onda zaključiti da je srpski jezik bio najprestižniji i baš zbog tog naglašavanja srpskoga kao najprestižnijeg, ali i njegove proširenosti

⁴¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 404.

⁴² Isto, str. 407., 408.

⁴³ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 294. – 297.

⁴⁴ Isto, str. 347.

⁴⁵ *Telegram jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja*, Godina VIII., Broj 359., Zagreb, 17. ožujka 1967., str. 1.

moguće je i vrlo vjerojatno da su hrvatski filolozi osjetili potrebu ukazati na sve veću prestižnost srpskoga jezika, tj. njegove ekavske varijante i upozoriti moguću prevlast toga jezika.

Kako bi se utvrdila prisutnost jezičnoga unitarizma treba se promotriti odnos jezičnoga zakonodavstva i jezične politike. Jezično se zakonodavstvo vrlo jasno definira i vrlo ga je lako odrediti, jednostavno rečeno, jezično zakonodavstvo bavi se jezičnom problematikom, odnosno uređuje jezičnu problematiku, koja uključuje zakonske odredbe na svim razinama koje se bave pitanjem jezika, pisma, imena jezika, uporabe, ravnopravnosti jezika itd. Jezičnu je politiku nasuprot jezičnom zakonodavstvu mnogo teže utvrditi i opisati. Sintagma jezična politika vrlo se kasno pojavila, ali to ne znači da jezična politika prije nije bila prisutna. Sintagma se pojavila 70-ih godina 20. stoljeća. Vrlo slično sintagmi jezična politika jest jezično pitanje. Jezična se pitanja, odnosno jezična politika u svim državama razlikuju bez obzira na jezike koji se koriste u njoj. Neke su države fleksibilnije u tom pogledu jezične politike, a neke ne, primjerice Francuska se država želi zaštititi od anglizama, općenito od svih tuđica.⁴⁶

To što neke države nemaju proglašeni čak ni službeni jezik može se promatrati kao jedan napredak i uspjeh demokracije jer u svakoj državi priča se mnoštvo jezika, ali to sve ovisi o državi i jezičnoj politici koju ona nastoji provoditi. Opet, ne može se smatrati negativnom pojavom ako neka država nastoji svoj jezik zaštititi i govoriti o tome što bi bilo pravilno koristiti. Vrlo su tanke granice preskriptivizma, međutim ne može se sve smatrati preskriptivizmom, porast broja jezičnih savjetnika i ne mora biti tako negativnim, to može značiti samo da ljudi žele brinuti o svojem jezičnom izrazu.

Zakonodavstvo, kao što mu ime samo govori utvrđuje zakone i kad se promotri situacija u drugoj Jugoslaviji ne bi se moglo zaključiti da je situacija bila toliko loša po hrvatski jezik jer je Ustavom bilo zajamčeno ime i hrvatskom jeziku, međutim kad se promotri jezična politika u Jugoslaviji onda se nailazi na različite probleme.

⁴⁶ Mile Mamić, „Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, MH, Zagreb, 2006., str. 63.

4. Povezanost jezika s neriješenim hrvatskim nacionalnim pitanjem i lošim gospodarskim stanjem

U Jugoslaviji se nakon Drugog svjetskog rata težilo stvoriti zajedničko sjećanje, odnosno težilo se stvaranju jedinstvene interpretacije prošlosti, prevrednovanju zajedničke tradicije, inzistiralo se na stečevinama rata i provodila se komunistička kulturna revolucija koja je imala prosvjetiteljsku ulogu, naravno sve pod budnim okom jedine stranke, Komunističke partije. Naglašavalo se uvijek ono što je spajalo, povezivalo narode Jugoslavije, a ne ono što je razdvajalo.⁴⁷ Počeli su se izmišljati novi zajednički praznici koji bi okupili sve narode Jugoslavije. *Zato je proizvodnja simbola jedan od središnjih važnih ovlaštenja svake vlasti.* Naglašavali su se praznici koji su bili povezani s radničkom klasom, socijalizmom ili Titom. Slavio se Dan žena 8. ožujka, Dan rada 1. svibnja, Titova štafeta ili Štafeta mladosti 25. svibnja, u SRH Dan ustanka 27. srpnja. To su bili dani koji su vrijedili za sve, bez obzira na nacionalnost ili na vjersku opredijeljenost, osim Dana ustanka koji se posebno slavio u svakoj Republici.⁴⁸ Komunisti su težili prevladavanju klasnog nad nacionalnim, nacionalno je nešto što je nazadno, negativno i pripada prošlosti. U konačnici će pobijediti radnička klasa pod komunističkim vodstvom. Zato je u Jugoslaviji kao višenacionalnoj državi izbijala težnja i inzistiranje na jugoslavenstvu kao nadnacionalnom pojmu. Jugoslavenstvo se posebno počelo promovirati 60-ih godina. Iako se počelo govoriti u množini o jugoslavenskim književnostima, u nekim se slučajevima ipak koristio singularni oblik, posebice na području koje je bilo označeno kao područje hrvatskosrpskog jezika.⁴⁹

*U Jugoslaviji i na Balkanu nacionalno pitanje jedno je od najosjetljivijih i najkompleksnijih u praksi i politici, pa je i uočavanje njegove suštine i određivanje ispravne i realne politike moguće jedino u uvjetima potpuno slobodnog, demokratskog sučeljavanja različitih stanovišta.*⁵⁰

Tijekom 60-ih godina razvile su se vrlo velike kontroverze o ekonomskoj ravnopravnosti Hrvatske. Naime, tvrdilo se da devize koje hrvatski radnici zarade u inozemstvu najvećim

⁴⁷ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 164., 165.

⁴⁸ Isto, 169.

⁴⁹ Isto, str. 338. – 340.

⁵⁰ Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 55.

dijelom odlaze u Beograd. Hrvatska je vrlo velik doprinos ostvarivala radom u inozemstvu i turizmom. Zahtijevala se promjena deviznog režima.⁵¹

Prvi otvoreni pritisak na svoj nacionalni integritet Hrvati su doživjeli neposredno nakon Prvog svjetskog rata, nakon formiranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.), a i kasnije u obje Jugoslavije. Nametan je jedan novi, zajednički jezik, nazvan srpskohrvatski, koji je imao zadatak da ukloni sve nacionalne posebnosti Hrvata, od kojih je jezik najvažniji, držeći da su Srbi i Hrvati „jedan narod, s dva imena u dva plemena“. Strategija velikosrpskih unitarista bila je uništiti ili umanjiti značaj hrvatskog jezika, a time i hrvatskog nacionalnog bića, i postupno ga pretvoriti, „utopiti“ u srpski jezik.⁵²

Mile Mamić u smislu neriješenoga nacionalnoga pitanja spominje i jezični unitarizam koji definira kao težnju za jedinstvenim jezikom. U širem smislu ističe četiri tipa jezičnoga unitarizma, a jedan od tipova opisuje i unitarizam u bivšoj Jugoslaviji, a to je jezični unitarizam jedne višenacionalne (državne) zajednice sa znatno sličnim jezicima.⁵³

Upravo zbog činjenice što su Hrvati u 19. stoljeću afirmirali književni jezik i prihvatili štokavsku osnovicu isto kao i Srbi, koji su na Karadžićevoj osnovi prihvatili srpski književni jezik, dovela je do brojnih problema u 20. stoljeću i do velike jezične pomutnje. M. Mamić smatra da je spontani razvoj dvaju jezika ometan dvama unitarizmima, prvo parolom: *Jedan kralj, jedan jezik, jedan narod!*, a drugi put parolom: *Bratstvo i jedinstvo!*⁵⁴

Deklaracija je objavljena 1967. godine, a Ivo Pranjković iznosi jedan zanimljiv zaključak kako je *Deklaracija* iz 1967. godine izazvala veliku buku, ne samo zbog svojega sadržaja koji je dakako bio vrlo hrabro intoniran, već i zato jer je sama *Deklaracija* objavljena u godinama nakon neuspješne gospodarske reforme iz 1965. godine, stoga je ona mogla poslužiti kao odvratanje pozornosti od neuspješnog provođenja reformi kako bi se skrenula pozornost na jačanje tzv. nacionalizma u SRH.⁵⁵

⁵¹ Ivo Goldstein, *Povijest*, Knj. 21., Europapress holding, Zagreb, 2003., str. 464.

⁵² Berislav Jandrić, „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika“, *Povijesni prilozi*, God. 18., Br. 18., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999., str. 327., 328.

⁵³ Mile, Mamić, „Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, str. 59.

⁵⁴ Isto, str. 61.

⁵⁵ Ivo Pranjković, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, MH, Zagreb, 2006., str. 38.

5. Pregled povijesti hrvatskoga jezika

5.1. Hrvatski jezik do standardizacije

Hrvatski jezik pripada južnoslavenskim jezicima, dakle pripada skupini slavenskih jezika koji ulaze zajedno u indoeuropsku skupinu jezika. Iz zapadnojužnoslavenskog perioda hrvatski je jezik naslijedio tri osnovne dijalekatske jedinice, čakavsku, kajkavsku i zapadnoštokavsku. Podloga suvremenom hrvatskom jeziku upravo su novoštokavski govori, ali su u razvoju hrvatskoga književnoga jezika sudjelovala i druga narječja.⁵⁶

Poseban razvoj hrvatske kulture proizlazi iz povijesnog i zemljopisnog položaja Hrvatske. Jedno od prepoznatljivih obilježja je i tisućgodišnje postojanje slavenskog i latinskog bogoslužja i uporaba hrvatskog narodnog jezika uz službeni latinski jezik.

Hrvatski je jezik od svojih početaka zapisivan trima pismima: latinicom, zapadnom ćirilicom i glagoljicom.⁵⁷

U 14. stoljeću zabilježeno je ime *jezika hrvackoga* u Istarskom razvodu. *Kad se u izmijenjenim okolnostima javljaju drugi nazivi za hrvatski jezik (slovenski, slovinski, dalmatinski, bosanski, ilirički, ilirski i dr.), uvijek ostaje prisutna tradicijom sačuvana svijest o hrvatskom zajedništvu i o pripadnosti hrvatskih narječja jednom jeziku.*⁵⁸

U kratkom povijesnom pregledu jezika posebno bi valjalo istaknuti romantičarski zanos ilirskoga doba: *...te se često govoreći o pravopisu mislilo na grafiju, govoreći o jeziku mislilo na pravopis, dok se jezik romantičarski identificirao s narodom („jedan narod – jedan jezik“), tako da se uglavnom polazilo od formule grafija = pravopis = jezik = narod. To je stvaralo mnoge nesporazume tijekom čitavog 19. st., osobito s obzirom na štokavštinu, kojom govore i Hrvati i Srbi. Kasnije je ta terminološka zbrka izazivala nedoumice o ilirskim pravopisnim, jezičnim i narodnosnim pogledima, a često i pogrešne interpretacije u smislu posvemašnjeg poistovjećivanja hrvatskoga i srpskoga književnog jezika.*⁵⁹

Ilirci žele ujediniti sve pokrajine, a to su pokušali i jezično ostvariti, sam naziv ilirski, Iliri kao zajedničko ime svih Južnih Slavena romantičarski je zanos koji se težio prenijeti i na područje jezika.

⁵⁶ Skupina autora, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 9., 10.

⁵⁷ Isto, str. 10., 11.

⁵⁸ Isto, str. 15.

⁵⁹ Isto, str. 26.

Prvi za kojega se zna da je upotrijebio dvojni naziv jezika koji je u središtu pažnje ovoga rada je Jakob Grimm, koji je upotrijebio složeno dvodijelno ime jezika (serbisch-kroatische) u predgovoru *Srpske gramatike* Vuka Stefanovića Karadžića iz 1824. godine.⁶⁰

Karadžićevoj su se izreci: *Piši kao što govoriš, a čitaj kako je napisano!* preporoditelji suprotstavili s izrekom: *Govori za uši, a piši za oči!*. Nasuprot Karadžićevom fonetskom, tj. fonološkom pravopisu suprotstavili su etimološko, odnosno morfonološko, a opravdanje za takvu uporabu našli su u činjenici da je tako u svih ostalih slavenskih naroda i da je tako jezik lakši za učenje te je razumljivije predočen.

Ono što je bitno napomenuti jest činjenica da u ilirsko vrijeme hrvatski jezik nema službeni status, ali niti status obveznog školskog predmeta. Nakon 1847. godine hrvatski jezik polako ulazi u školstvo i u javni život, a nakon nekoliko desetljeća prekida, tek Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine hrvatski jezik postaje službenim jezikom u zakonodavstvu, upravi, sudstvu.⁶¹

Milan Moguš napominje da su se ilirci toliko bavili jezikom da nije ni čudo kad se danas govori o ilirskom pokretu kao o prijelomnoj točki u povijesti hrvatskoga književnoga jezika.

Pa ipak se za ilirski pokret ne može reći, bez obzira na parole kojima se služio i na uspjehe koje je polučio, da je to primarno književno-jezični pokret, pogotovu ne primarno jezični.

Većina iliraca koji su se bavili jezikom posebnu su važnost i pozornost posvećivali grafiji.

*Vizija je sasvim jasna – jedan književni jezik od Jadranskoga do Crnog mora...*⁶²

*Zapadnoštokavsko je narječje (ikavsko i ijekavsko) većinsko u Hrvata u odnosu na čakavsko i kajkavsko. Ali sva tri organska narječja upotrebljavali su Hrvati i kao „sirovinsku osnovicu“ za svoj književni izraz. Na sva tri narječja sastavljali su bilješke, zapise, književna djela, isprave, pisma, gramatike, rječnike i druge tekstove, izgrađivali su terminologiju u skladu sa svojim kulturnim i civilizacijskim napretkom. Taj izraz kao pokazatelj svekolike pismenosti i književnosti u Hrvata zovemo hrvatski književni jezik.*⁶³

Prethodnim rečenicama želi se naglasiti povijesni kontinuitet hrvatskoga književnoga jezika.

Da doticaji hrvatskoga jezika i politike imaju dugu i bogatu tradiciju piše i Marko Samardžija izražavajući i svoje negodovanje zbog spomenute činjenice.

Ističući posebnu povezanost politike i jezika dvjestopedesetgodišnju najjaču povezanost jezika i politike dijeli u tri razdoblja. Prvo razdoblje određuje od početaka standardizacije hrvatskoga

⁶⁰ K. Langston i A. Peti-Stantić, *Hrvatsko jezično pitanje danas identiteti i ideologije*, str. 57.

⁶¹ Skupina autora, *Hrvatska gramatika*, str. 27., 28., 29.

⁶² Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995., str. 149. – 156.

⁶³ Isto, str. 11., 12.

jezika do 1847. godine. Na hrvatskom je prostoru tada prisutna četverojezičnost, u civilnoj Hrvatskoj latinski je službeni jezik, u Vojnoj krajini njemački je službeni jezik, u Dalmaciji talijanski je službeni jezik, a hrvatski je jezik sveden na kulturnu i duhovnu uporabu. U tom se razdoblju hrvatski jezik prvi put pojavljuje kao jezik dvojezičnih novina iz 1806. godine, *Kraljski Dalmatin* koje su izlazile u Zadru do 1910. godine. U tom prvom periodu jake povezanosti jezika i politike počinju izlaziti i prve samostalne novine na hrvatskome jeziku, 1835. godine, *Novine Horvatske* s književnim prilogom *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*. U Hrvatskoj pred kraj toga razdoblja koje je M. Samardžija tako simbolično odredio, teži se potpunoj afirmaciji hrvatskoga jezika u *Hrvatskom narodnom preporodu*.⁶⁴

Drugo razdoblje odnosa hrvatskoga jezika i politike otpočinje 1847. godine kad je Sabor proglasio hrvatski jezik (23. listopada) službenim jezikom te traje do propasti Austro-Ugarske Monarhije i ulaska Hrvata najprije u Državu, zatim Kraljevinu i Kraljevstvo SHS, a u konačnici i Kraljevinu Jugoslaviju.

Hrvatski se jezik u to vrijeme našao u nezavidnom položaju između mađarskoga i njemačkoga jezika, u sveprisutnoj mađarizaciji i germanizaciji no ipak se uspio othrvati te je postigao vrlo visok stupanj standardiziranosti. Hrvatska jezikoslovna literatura zabilježila je snažan procvat.⁶⁵

5.2 Hrvatski vukovci

Pred kraj 19. stoljeća na području hrvatske filologije svoj primat ostvaruju jezikoslovci koji su se ugledali na Vuka Karadžića te proglasili *čisti narodni jezik*. Svoja su učenja temeljili na mladogramatičarskim zasadama te su nastojali što više u zbližavanju hrvatskoga i srpskoga jezika. Zbližavanje dvaju jezika imalo je jaku političku podršku.⁶⁶

Treće razdoblje politike i jezika u Hrvata prema M. Samardžiji započinje od 1918. godine i traje do 1990. godine, izuzevši jednu kratku epizodu u Drugom svjetskom ratu. *Iako se za politički položaj hrvatskoga u prvim dvama razdobljima teško može reći da je bio zavidan, položaj hrvatskoga poslije 1918. može se nazvati „katastrofalnim“*. Službeno se jezik kojim je govorio narod triju plemena zvao *srpskohrvatskoslovenački*, međutim u vojsci, u upravi, u školi, službeni je bio srpski, dakle u područjima javnoga života prevladavao je srpski jezik. Hrvatski se pravopis morao prilagoditi srpskom pravopisu (1928.). Nakon 1945. godine, na početku komunističke

⁶⁴ Marko Samardžija, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 203., 204.

⁶⁵ Isto, str. 204., 205.

⁶⁶ Isto, str. 205.

Jugoslavije priznata su četiri službena jezika: hrvatski, makedonski, slovenski, srpski i hrvatski jezik.

Pokušalo se dogovoriti oko pitanja jezika, a najpoznatiji je Novosadski književni dogovor. Kao posljedica toga dogovora proizašli su zajednički pravopis i zajednički rječnik.

Pitanje jezika oduvijek je bilo sporno, od samih početaka u zajedništvu sa Srbima, netrpeljivost i nesnošljivost kulminirala je donošenjem najvažnijeg dokumenta koji nije imao samo jezičnu važnost, već prije svega političku, a to je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.⁶⁷

Filolozi koji se pojavljuju krajem 19. stoljeća poznati su pod imenom hrvatski vukovci, a to znači da njihovo ime označava njihov jezični uzor, a to je V. S. Karadžić.

Škola hrvatskih vukovaca nasuprot stavovima zagrebačke filološke škole, koja je zahtijevala tzv. etimološki (morfonološki) pravopis, zahtijevala je drugačija pravopisna načela i prilagodbu, odnosno provođenje fonetskog (fonološkog) pravopisa. Tomislav Maretić, kao jedan od najistaknutijih vukovaca kao uzor je uzimao Karadžićeva učenika, Đuru Daničića, koji je bio pozvan započeti rad u JAZU na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Đ. Daničić u hrvatsku latiničku grafiju unosi reformiranu srpsku ćirilicu. Između ostaloga i grafem *đ* unosi u hrvatski jezik. M. Moguš piše: *Prevladavala je ona struja koja je prevladavala i u politici*.⁶⁸

Brozov pravopis *Hrvatski pravopis* koji je napravljen za Khuenova vladanja 1892. godine ipak bi se mogao nazvati umjerenim, iako slijedi fonološka načela. I. Broz je prihvatio Daničićev grafem *đ*. Ipak, najvažnija knjiga hrvatskih vukovaca bila je *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog književnog jezika* T. Maretića koja se pojavila 1899. godine. T. Maretić *Gramatiku* je oblikovao po načelima V. S. Karadžića i Đ. Daničića koje je smatrao velikim uzorima. U njihovim se djelima nalazi novoštokavica koja je poslužila i Hrvatima kao podloga književnoga jezika.⁶⁹

Maretićeva *Gramatika* u početku je bila vrlo slabo primljena u Hrvatskoj jer je prošlo čak 32 godine dok se nije pojavilo drugo izdanje (1931.). Izišle su i brojne reakcije na Maretićevu *Gramatiku*. Najoštriji u svojim kritikama bio je Antun Radić koji je pisao u časopisu *Obzor: Tko ignorira hrvatsku književnost i hrvatske književnike*, „*taj ne piše i ne može pisati gramatiku hrvatskoga književnoga jezika*“.

Ipak, M. Moguš zaključuje: *Maretićeva je Gramatika odigrala važnu ulogu u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Ponajprije, radi se o djelu vrsnoga filologa koji je novim pristupom i temeljitom obradom građe nadvisio dotadanje gramatičke priručnike. Mnogi su jezični problemi dobili*

⁶⁷ M. Samardžija, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, str. 205., 206.

⁶⁸ M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, str. 180., 181., 184.

⁶⁹ Isto, str. 184.

*prava objašnjenja... To je učvršćivalo novoštokavski dijalekt kao osnovicu standardnoga jezika. S te strane Maretićeva je zasluga nesumnjiva.*⁷⁰

Vuk-Daničićeva škola afirmirala se i još jednim važnim djelom, *Rječnikom hrvatskoga jezika* koji je započeo Ivan Broz, a dovršio Franjo Iveković 1901. godine.

I naravno prisutnost jezične politike, nikakve akcije bez podrške tadašnjega režima: ...važno je također pripomenuti da su vukovci uživali veliku potporu Khuenove mađaronske vlasti jer su kao saborski zastupnici ili državni funkcionari podržavali mađaronsku politiku.⁷¹

M. Moguš nadalje piše: *Nasuprot Maretiću, koji je smatrao da tek od Vuka počinje književni jezik za Hrvate i da taj jezik treba tek učiti, mnogi su se hrvatski intelektualci oslanjali u svojim djelima na, stoljećima izgrađivanu, hrvatsku tronarječnu književnojezičnu okomicu.*⁷²

Godine 1929. izdano je *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine SHS*. U najvećem broju škola tada se počeo koristiti pravopis Aleksandra Belića.⁷³

Drugi svjetski rat predstavlja epizodu samu za sebe i u tom je vremenu posebno bila aktivna jezična politika, osnovan je i Hrvatski državni ured za jezik, izdana je knjižica *Koriensko pisanje* (1942.) i *Hrvatski pravopis* (1944.) Ureda za hrvatski jezik.⁷⁴

Hrvatsko filološko društvo započelo je s pripremanjem poslijeratnog pravopisa, a 1952. godine pokrenulo je časopis *Jezik* s dugogodišnjim glavnim urednikom Ljudevitom Jonkeom.

Matica srpska sljedeće godine, 1953. organizirala je *Anketu o pitanjima srpsko-hrvatskoga jezika i pravopisa* zalažući se za jedinstveni pravopis i stručnu terminologiju. Rezultat ankete Novosadski je dogovor.⁷⁵

Veliki napori jugoslavenskog eksperimenta pod Titom očituju se u dojmljivoj brizi za zajednički jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca. U prvoj zajedničkoj jugoslavenskoj državi (1918. – 1945.) jezične su kontroverze pridonijele atmosferi etničke netrpeljivosti srpske i hrvatske jezične zajednice. Hrvatska marionetska država, NDH, prekinula je stogodišnju tradiciju zajedničkoga jezika Srba i Hrvata te proklamirala čisti hrvatski jezik, oslobođen od bilo kakvog utjecaja, a napose srpskoga. A u socijalističkoj Jugoslaviji *trebalo je zaboraviti i oprostiti svaku štetu nanesenu zajedničkom jeziku, a jedinstvo je ponovno stvoreno s punom vjerom u jednakost svih naroda, narodnosti i nacionalnih manjina u državi.*⁷⁶

⁷⁰ M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, str. 187.

⁷¹ Isto, str. 189.

⁷² Isto, str. 194.

⁷³ Isto, str. 196.

⁷⁴ Isto, str. 199.

⁷⁵ Isto, str. 201.

⁷⁶ R. D. Greenberg, *Jezik i identitet na Balkanu Raspad srpsko-hrvatskoga*, str. 29.

5.3. Novosadski dogovor 1954. godine

Normiranje hrvatskoga književnog jezika utemeljenoga na novoštokavskoj istočnohercegovačkoj ijekavštini završeno je 1899. godine pojavom Maretićeve „Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika“.

Jovan Skerlić predlaže za zajednički književni izgovor ekavicu, a za zajedničko pismo latinicu. Mnogi hrvatski pisci i javni djelatnici, poneseni novim jugoslavenskim oduševljenjem, prihvaćaju taj prijedlog i počinju pisati ekavicom. Ali premda pisani ekavski, njihovi se tekstovi prepoznatljivo razlikuju od srpskog književnog jezika svim onim vlastitostima hrvatskoga književnog jezika što su se razvile u tijeku njegova zasebna razvoja.⁷⁷

Početak 20. stoljeća, Aleksandar Belić postao je vodeći srpski jezikoslovac koji je kasnije odigrao središnju ulogu u jezičnoj politici prve kraljevske jugoslavenske države. Bio je čvrsto uvjeren u postojanje hrvatsko - srpskoga jezika te je nastojao zadobiti kontrolu nad nadziranjem jezičnoga jedinstva koja je bila povjerena JAZU u Zagrebu. Jedan od poziva na tzv. kompromis predstavlja i anketa Jovana Skerlića iz 1913. godine koji je pozvao na oblikovanje jednog zajedničkog standarda s elementima zagrebačke i beogradske kodifikacije.

Prema njegovu prijedlogu, Srbi bi trebali potpuno prijeći na latinicu, a Hrvati bi trebali prihvatiti istočni, a ne južni dijalekt. Takva se unifikacija nikada nije ni pokušala provesti, premda je kompromis postignut prihvaćanjem Novosadskog dogovora iz 1954. godine bio utemeljen na znatno nejasnijim osnovama. Novosadski je dogovor posljedica susreta srpskih i hrvatskih jezikoslovaca do kojeg je došlo na inicijativu uredništva časopisa Letopis Matice srpske da bi se raspravila pitanja planiranja statusa i korpusa ujedinjenog jezika s neposrednim ciljem normalizacije pravopisnih pravila.⁷⁸

Dogovor iz 1954. godine uglavnom se smatra uzrokom kasnijih jezičnih problema. Dogovor su sastavili i potpisali glavni srpski, hrvatski i bosanski intelektualci. Dogovorom je formalno potvrđena kako neki smatraju ravnopravnost hrvatske i srpske varijante.⁷⁹

Nakon 1945. godine hrvatski i srpski jezik smatrali su se posebnim jezicima, a jedan od rezultata takve politike poslije Drugoga svjetskoga rata obilježilo je pojavljivanje devetoga i desetoga izdanja *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića 1947. i 1951. godine. Međutim, 1952. godine pojavljuje se *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* Aleksandra Belića u kojemu se očituje hrvatsko-srpsko zbližavanje. Oko Belićeva se *Pravopisa* javljaju i prve

⁷⁷ Skupina autora, *Hrvatska gramatika*, str. 33., 34.

⁷⁸ R. D. Greenberg, *Jezik i identitet na Balkanu Raspad srpsko-hrvatskoga*, str. 42., 43.

⁷⁹ S. Kordić, *Jezik i nacionalizam*, str. 301., 302.

trzavice jer je Aleksandar Belić u časopisu *Borba* izjavio da njegov *Pravopis* treba biti *privremeno rješenje i za hrvatsku i za srpsku književnost*, odnosno da bude *polazna točka pri sastavljanju zajedničkoga pravopisa za Srbe i Hrvate*. Ljudevit Jonke odmah je reagirao smatrajući da ako srpska i hrvatska strana imaju svoje pravopise, oba pravopisa trebaju biti polazišnim točkama pri sastavljanju zajedničkoga pravopisa. Zajedničkom je sastanku u Novom Sadu prethodila već spomenuta *anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*, a potaknula ga je Matica srpska. Odgovore na anketu (trajala je od rujna 1953. do prosinca 1954.) poslalo je dvadesetero književnika i znanstvenika iz Hrvatske.⁸⁰ Ukupno su se u obzir uzeli odgovori tridesetčetvorice. Na temelju te ankete organiziran je novosadski sastanak 8., 9. i 10. prosinca 1954. godine. Zaključci su objavljeni u 10 točaka⁸¹, a potpisalo ih je 25 pojedinaca, sedmorica iz Zagreba, deseterica iz Beograda, šestorica iz Novog Sada i dvojica iz Sarajeva. Nakon Novosadskog dogovora do izrade zajedničkoga *Pravopisa* prošlo je nepunih pet godina, a posljednji je sastanak bio 7. travnja 1954. godine. Bilo je raznih sporova, ne samo oko naziva jezika već i oko prevođenja, pisanja futurskih oblika (*nosit ću ili nosiću*).

Zanimljivo je napomenuti da je većina hrvatskih jezikoslovaca bila za neko kompromisno rješenje, jedino se Julije Benešić izjasnio kao protivnik ankete i radu na zajedničkom *Pravopisu*. Također, na hrvatskoj je strani bilo i onih koji su smatrali da Belićev *Pravopis* treba biti polazištem budućega zajedničkoga Pravopisa (to su bila braća Vitomir i Tugomil Ujčić).

Zajedno s izradom *Pravopisa* tekla je i izrada *Rječnika*, a radilo se i na ujednačavanju stručne terminologije. Zajednički je rad rezultirao pojavom zajedničkoga *Pravopisa srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika* 1960. godine koji su izdale Matica srpska i Matica hrvatska.⁸²

I Matica srpska, kao i Matica hrvatska kulturna je znanstvena institucija zadužena za promociju jezika, književnosti i kulture. Matica hrvatska promovira znanstvena istraživanja i znanstvena izdanja s područja jezika te služi kao izdavačko i kulturno društvo. Oba su kulturna društva i institucije, i MH i MS imale značajne uloge u jezičnim kontroverzama u bivšoj Jugoslaviji i bile su vrlo važne ustanove koje su se isticale svojim djelovanjem.

⁸⁰ Mirko Božić, Gustav Krklec, Marin Franičević, Jure Kaštelan, Slavko Kolar, Joža Horvat, Vladan Desnica, Viktor Car Emin, Novak Simić, Petar Skok, Antun Barac, Mate Hraste, Julije Benešić, Josip Hamm, Ljudevit Jonke, Ivo Frangeš, Josip Badalić, Fran Tučan, Slavko Pavešić, Slavko Ježić.

⁸¹ Vidjeti u potpoglavlju 6.6.

⁸² Ivo Pranjković, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, MH, Zagreb, 2006., str. 29. – 36.

6. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

6.1. Stvaranje uvjeta za izdavanje Deklaracije

Vrlo važna godina koja je obilježila 60-e u Jugoslaviji u političkom smislu bila je 1966. godina, godina u kojoj je održan Brijunski plenum, godina u kojoj je s dužnosti potpredsjednika smaknut Aleksandar Ranković, kao potpredsjednik države i mogući Titov nasljednik. U 60-im se godinama u Jugoslaviji osjećala mogućnost za otvoreniji politički život, Brijunski je plenum ohrabrio i mlade kadrove, mlade političke snage koji sve više počinju dobivati na važnosti. Što se tiče odnosa Brijunskog plenuma i njegova značaja u odnosu na izdavanje *Deklaracije*, vrlo je teško zamislivo da se *Deklaracija* dogodila prije Brijunskog plenuma. To sve zapravo govori o činjenici koliko je Brijunski plenum važan i koliko je udahnuo hrabrosti za nove pothvate koji su prije bili nezamislivi.⁸³

O neodvojivosti kolektivnoga identiteta i jezika piše i Branko Kuna. Glavni uzrok nastanku *Deklaracije* nezadovoljstvo je zanemarivanjem statusa hrvatskoga jezika, njegova nacionalna imena, njegova posebna položaja i statusa koji je trebao biti žrtvovan radi ostvarivanja jugoslavenskog jezičnog unitarizma. Pravo na vlastiti jezik, na vlastito ime jezika, važan je put za samoodređenje, za neovisnost. *Nijekanje prava na narodno ime jezika uvijek je bilo znakom podčinjenosti i neslobode dijelova ili glavnine ozemlja Hrvatske.*

Deklaracija je dobar pokazatelj tadašnjeg sociopolitičkog, jezičnog pa i gospodarskog stanja Hrvata u Jugoslaviji.⁸⁴

*Pojava je Deklaracije sadržavala i snažnu političku poruku jer je uznemirujuće djelovala na ustaljenu praksu i običaje ljudi, njome je uzdrmana vlast nenavikla na sumnjičenje i nove prijedloge izvan nje same.*⁸⁵

Temeljni je razlog samoga nastanka *Deklaracije* upravo imenovanje jezika hrvatskoga. Ono što je loše, a ostalo nam je od *Deklaracije* jest činjenica da i danas postoje prijepori kako nazvati naš hrvatski jezik, *hrvatskim književnim jezikom* ili *hrvatskim standardnim jezikom*. No to nije predmet ovoga rada, a sve je zapravo dokaz koliko je bitno imenovati stvari i činjenice istinitim i primjerenim imenima.⁸⁶

⁸³ Josip Lisac, "Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?", *Kolo*, God 19., Br. 1. -2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 118.

⁸⁴ Branko Kuna, "Značenje Deklaracije danas", *Kolo*, God. 19., Br. 1. -2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 122.,123.

⁸⁵ Isto, str. 124.

⁸⁶ Branko Kuna, "Značenje Deklaracije danas", *Kolo*, str. 129.

Deklaracija je objavljena u godini koja je ocijenjena godinom u kojoj dolazi do jačanja jugoslavenskog liberalizma, znači dolazi do određenoga tolerantnijega pristupa prema kulturnim i književnim aktivnostima. Tom godinom započinje hrvatski nacionalni pokret, Hrvatsko proljeće, maspok, masovni pokret. *Deklaracija* se ujedno smatra i uvodom, odnosno početkom Hrvatskoga proljeća.⁸⁷

Matica hrvatska je nakon 1954. godine sve više postajala žarištem otpora i u Matici su se odvijale brojne rasprave koje su se bavile hrvatskim jezikom. Zanimljivo je istaknuti činjenicu da je Upravni odbor Matice hrvatske 1967. godine brojio 32 člana od kojih su 25 bila članovi SK, a samo 7 nisu.⁸⁸

6.2. Deklaracija iz 1967. godine kao međaš dvaju razdoblja i kao odgovor na jezičnu unitarizaciju

Povodom tridesete obljetnice izdavanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* Stjepan Babić želi se podsjetiti njezina značenja i značaja.⁸⁹

Već nekoliko redaka poslije napominje da ne će *Deklaraciju* promatrati sa svih mogućih aspekata, već samo s jezičnog aspekta, zadržat će se prije svega na njezinu jezičnome značenju. Zamjera pojedinim Hrvatima, a vjerojatno pritom misli na jezikoslovce, neuspješno i neodlučno odupiranje unitarizaciji jezika koji su u tim trenucima mislili kako rade za hrvatske interese. Pomalo ih i opravdava smatrajući da u tim trenucima nisu mogli biti svjesni u kakve se opasnosti upuštaju, jer je jezik vrlo osjetljivo područje i lako se njime može manipulirati. Težnja za ujednačavanjem dvaju jezika trebala bi biti ravnopravna, vjerovalo se da će se ravnopravnost, a time i sama posebnost hrvatskoga jezika očuvati. Stvaranjem zajedničkoga pravopisa, rječnika i znanstvenoga nazivlja isprva nije bilo jasno kamo se željelo stići. *Deklaracija* je u jezičnom smislu, s jezičnog aspekta upravo *izraz te jasne spoznaje. Ona je kamen međaš u povijesti hrvatskoga jezika, kraj hrvatskomu unitarističkomu razdoblju...*⁹⁰

Stjepan Babić spominje vrhunce jezičnog unitarizma, ponajprije u djelovanju hrvatskih vukovaca, Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, zatim u

⁸⁷Krešimir Mićanović, „Jezična politika s kraja 60-ih i početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Filozofski fakultet: Fakultet političkih znanosti: Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 275.

⁸⁸ Miroslav Brandt, „Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. godine“, *Radovi - Zavad za hrvatsku povijest*, Vol. 27., Filozofski fakultet u Zagrebu, 1994., str. 349., 350.

⁸⁹ Stjepan Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, God. 44., Br. 3., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1997., str. 81.

⁹⁰ S. Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, str. 82., 83.

zajedničkom Dogovoru iz 1954. godine i posljedici toga dogovora *Novosadskog pravopisa, Pravopisa hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika. Ta su djela jasno pokazala na kako smo se niske grane spustili jer je obilje popuštanja Matice hrvatske Matice srpskoj i srpskim zahtjevima doseglo danas nerazumljivu širinu.*⁹¹

S. Babić napominje da je vrlo nam važna *Deklaracija* proizišla iz Matičinih krugova te da su svi bili upoznati s njezinom važnošću. Formalno gledajući ona je bila samo dopis Saveznoj skupštini da se promijeni jezična formulacija u Ustavu SFRJ, *a onda su rekli NE! Komunističkoj partiji SRH i SFRJ, konačno i svim Srbima. Bilo je to zaista povijesno NE, kamen međaš i u hrvatskoj politici općenito, a u hrvatskoj jezičnoj politici posebno.*

S. Babić osvrće se i na dokument *Predlog za razmišljanje* koji je izdan za deklaracijskih dana. Smatra da je to još jedna od podlih srpskih prijevара jer su tadašnji intelektualci znali da *Predlog za razmišljanje* nikako ne može biti prihvaćen, stoga niti *Deklaracija* ne može biti prihvaćena. Zato ga i napisahu, tvrdi S. Babić.⁹²

O poistovjećivanju jezika s narodom piše i Milan Moguš u *Značenju Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika*. Još u vrijeme kralja Zvonimira jezik se nazivao hrvatskim, uz ime hrvatskoga kralja bilo je uklesan pridjev hrvatski, stoga se i jezik vjerojatno zvao hrvatskim. Dakle, jezik se poistovjećivao s narodom. I u ostalim dokumentima početne hrvatske pismenosti, u *Razvodu istarskome*, u *Vinodolskom zakonu hrvatsko* je ime jezika. Hrvatska jezična povijest ima svoje posebnosti, njezino je obilježje tronarječna stilizacija kroz pet-šest stoljeća, V. S. Karadžić se nasuprot tomu opredijelio za jednodijalektalnu ekskluzivnost. Srpskohrvatski jezik nikome nije materinji jezik i kao takav nije imao snage preživjeti, čak se jedno vrijeme proširio na srpskohrvatskoslovenački, ali samo prisilno bijaše u uporabi.⁹³

Jedan od važnijih događaja 1950-ih godina povezanih s jezikom hrvatskim pokretanje je časopisa za kulturu hrvatskoga književnoga jezika, *Jezik* s dugogodišnjim glavnim urednikom Ljudevitom Jonkeom. Matica srpska iz Novog Sada organizira već sljedeće godine *Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa* u kojoj se zalaže za jedinstveni, zajednički srpskohrvatski jezik koji bi prema tome trebao imati i svoj pravopis i jedinstveno usustavljeno nazivlje te svoj zajednički rječnik. Rezultat te *Ankete* bilo je potpisivanje Novosadskog dogovora 1954. godine. Slijedeći sedmu točku Novosadskog dogovora koja kaže: *Zajednički jezik treba imati i zajednički pravopis*, izdan je u Zagrebu na latinici 1960. godine *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika*. Novosadski je dogovor ustvari ustvrdio dvije bitne

⁹¹ S. Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, str. 83.

⁹² Isto, str. 84.

⁹³ Milan Moguš, „Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika“, *Kolo*, God. 19., Br. 1. -2., Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 89., 90.

odrednice, da su hrvatski, srpski i crnogorski jedan jezik te da imaju dva izgovora, ijekavski i ekavski te da je bitno prilikom isticanja obratiti pažnju na oba njegova sastavna dijela.⁹⁴

Naziv s rastavnim veznikom *ili* nije bio prihvatljiv ni jednoj, ni drugoj strani, pritom misleći na hrvatske i srpske jezikoslovce, jedino što je bilo prihvatljivo srpskoj strani bio je naziv *srpskohrvatski jezik*. Međutim, što je još gore, jezik se počeo nazivati izmišljenim imenom jer kao što je već istaknuto srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik nikome nije bio materinjim jezikom. *Srpskohrvatski je bio prvi cilj, da bi se mogao ostvariti onaj drugi, pravi*. Razlike i srodnosti među jezicima postoje, međutim ovdje se radilo o *izgradnji tobožnje zajedničke ulice koja je, prema zamisli njezinih arhitekata, mogla imati samo jedan smjer*.

Na unitarističko se nasilje moralo odgovoriti i jednim dokumentom *Deklaracijom*, a M. Moguš poput S. Babića napominje da je *Deklaracija* začeta u Matičinim krugovima.⁹⁵

S. Babić navodi da je *Deklaracija* 13. ožujka 1967. godine u Matici hrvatskoj jednoglasno prihvaćena. Navodi to iz vlastita iskustva, napominjući da ih je na sastanku kad se to dogodilo prisustvovalo tridesetak. Od ponedjeljka do srijede su je prihvatile sve ustanove, a dokument je na Filozofski fakultet u Zagrebu odnio sam Ljudevit Jonke. *Deklaracija* je stoga bila prihvaćena, a Slavko Mihalić odnio je *Deklaraciju* na tiskanje izbacivši svoj članak iz *Telegrama*, novina za društvena i kulturna pitanja. Partija je htjela zaustaviti tiskanje *Deklaracije*, međutim, bilo je prekasno. Članovi Matice hrvatske već su sljedeći dan bili pozvani u Centralni komitet kod dežurnog Duje Katića. *Duje Katić je pitao bi li se Telegram mogao zaustaviti. Bi – rekao je Mihalić – ali se Telegram raspačava u petak, tj. sutra, i nastala bi šteta ako Telegram ne bi izašao. Kolika šteta? – pita Duje. Mihalić je iz ove prilike htio izbiti korist za Telegram i kaže: Milijun i pol dinara. To je bio veći iznos od stvarnih troškova, veći od onoga kolika bi zapravo bila, i Katiću, za koga kažu da je bio škrtac, učini se mnogo i kaže: Kad je tako, onda neka ide. I tako je Deklaracija objavljena.*⁹⁶

O tome piše i M. Tripalo u svojim memoarima. Do objavljivanja *Deklaracije* došlo je upravo zbog činjenice što su se sporazumno dogovorili Duje Katić, član Izvršnog komiteta i glavni urednik *Telegrama* Mirko Bošnjak, zbog velikih troškova koji bi nastali u slučaju povlačenja već tiskanoga lista.⁹⁷

⁹⁴ M. Moguš, „Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika“, *Kolo*, str. 91.

⁹⁵ Isto, str. 93.

⁹⁶ Stjepan Babić, „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, *Kolo*, God. 19., Br. 1. – 2., Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 104., 105.

⁹⁷ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 109.

Postojala su neka nagađanja da je *Deklaraciju* napisao sam Vladimir Bakarić, to je javno rekao i Šime Đodan. A da je inicijator bio Vladimir Bakarić zanijekao je Miko Tripalo.⁹⁸

Tito je na svom govoru u Prištini osudio *Deklaraciju* i njezine potpisnike, a V. Bakarić je tek nakon Titova obraćanja također osudio *Deklaraciju* kao šovinistički i unitaristički čin.⁹⁹

O činjenici da je Vladimir Bakarić bio vrlo prevrtljive ćudi piše u svojim memoarima i Miko Tripalo. Vladimir je Bakarić uglavnom prvo čuo mišljenje većine ili bi pričekao s donošenjem ishitrenih zaključaka saslušavši ponajprije sve relevantne izlagače na sjednicama da bi kasnije oblikovao svoj govor. Slično se dogodilo i reakcijom na *Deklaraciju*, V. Bakarić ju je okarakterizirao šovinističkom i nacionalističkom tek nakon Titove osude.¹⁰⁰

S beogradske je strane srpska Prosvjeta pripremila odgovor na *Deklaraciju* svojim *Predlogom za razmišljanje* koji su potpisali 42 pisca. *Predlogom* je podržana *Deklaracija*. *Predlog* je također ocijenjen šovinističkim činom kao i sama *Deklaracija*. To je bila službena ocjena i osuda komunističke vlasti.¹⁰¹

Sadržaj *Deklaracije* svojim je dubljim smislom ukazivao na cjelokupnu hrvatsku političku i egzistencijalnu problematiku. *Vlast je polazila od poznate sociološke i kulturološke spoznaje da će neki narod izgubiti mogućnost svoga održanja ako mu bude oduzeta svijest o vlastitoj prošlosti, o vlastitom jeziku, o svojoj izvornoj specifičnoj kulturi: književnosti, religiji, likovnim umjetnostima, glazbi, znanosti i filozofiji.*¹⁰²

6.3. Tko su to sastavljači *Deklaracije*?

Inicijativom Ive Frangeša tijekom proljeća 1991. godine u Tovarniku, rodnom mjestu Antuna Gustava Matoša, utemeljeni su *Dani hrvatskoga jezika*. Na susretima tih dana mnogo se raspravljalo o sastavljačima *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, ustvari postavljalo se pitanje tko je bio sedmi sastavljač *Deklaracije*, s obzirom da su šestorica već poznata, Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić i Slavko Pavešić. Dalibor Brozović, kao jedan od sastavljača *Deklaracije* održao je predavanje u Zadru 23. travnja 1991. godine, a prilikom pripreme monumentalne knjige *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora*, trebao je spomenuti

⁹⁸ S. Babić, „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, *Kolo*, str. 106.

⁹⁹ Isto, str. 107.

¹⁰⁰ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 44.

¹⁰¹ K. Mićanović, „Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, str. 278.

¹⁰² Miroslav Brandt, „Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. godine“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 27., Filozofski fakultet u Zagrebu, 1994., str. 347., 348.

sastavljače *Deklaracije*. D. Brozović je nabrojao M. Brandta, R. Katičića, S. Mihalića, S. Pavešića, V. Pavletića i sebe. Nije bio naveden ranije spomenuti Tomislav Ladan. Josip Lisac u želji saznavanja konačne istine o sastavljačima *Deklaracije* šalje upit prof. Daliboru Brozoviću o sastavljačima *Deklaracije*. D. Brozović mu odgovara da se radi o Miroslavu Brandtu, Daliboru Brozoviću, Radoslavu Katičiću, Tomislavu Ladanu, Slavku Pavešiću, Slavku Mihaliću i Vlatku Pavletiću. Ta je vijest objavljena u *Vjesniku* u ožujku 1992. godine.¹⁰³

U Matici se željelo izići s činjenicama što to hrvatskoj strani ne odgovara, tako je zapravo formirana komisija koju su prema M. Brandtu sačinjavali: povjesničar Miroslav Brandt, jezikoslovac Radoslav Katičić, književnik Tomislav Ladan, jezikoslovac Slavko Pavešić, povjesničar književnosti Vlatko Pavletić. M. Brandt dvoji je li i pjesnik Slavko Mihalić pripadao odabranima, a za Dalibora Brozovića je siguran kako nikako nije mogao biti u komisiji koja je sastavila čuvenu *Deklaraciju* jer je tad živio i djelovao u Zadru na Filozofskom fakultetu. Također, opovrgava da ni Stjepan Babić nije bio u toj komisiji jer nije bio članom Upravnog odbora Matice hrvatske, a također ni Ljudevit Jonke, koji je, kako smatra M. Brandt, već dovoljno bio izložen neprijateljstvima.¹⁰⁴

Mišljenja o broju sastavljača razlikuju se i variraju od autora do autora, od pet do sedam, piše B. Jandrić. Jezgru su činili Miroslav Brandt, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Pavešić, Vlatko Pavletić. Ako je vjerovati Stjepanu Babiću *Deklaraciju* su sastavljali: M. Brandt, R. Katičić, T. Ladan, S. Pavešić, S. Mihalić i D. Brozović.

Sedmi je član postao hrvatskom enigmom, a neki pretpostavljaju da je to mogao biti Jakša Ravlić, tadašnji predsjednik MH, D. Brozović, V. Pavletić, predsjednik DKH, Vladimir Blašković ili Vjekoslav Kaleb.¹⁰⁵

Ivo Pranjković spominje Miroslava Brandta, Slavka Mihalića, Dalibora Brozovića, Slavka Pavešića, Tomislava Ladana i Radoslava Katičića, a u zagradi navodi još i Vlatka Pavletića.¹⁰⁶

¹⁰³ Josip Lisac, „Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?“, *Kolo*, str. 119., 120.

¹⁰⁴ M. Brandt, „Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. godine“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, str. 350., 351.

¹⁰⁵ B. Jandrić, „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika“, *Povijesni prilozi*, str. 330.

¹⁰⁶ I. Pranjković, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, MH, Zagreb, 2006., str. 37.

6.4. Posljedice Deklaracije

Deklaracija je najavila poraz nametnutog ujednačavanja jezika. Iako ono nije teklo tako brzo kao što se to željelo postići, ipak je glasno odjeknula u Hrvata te su bili stvoreni određeni uvjeti za rješavanjem boljeg pitanja hrvatskoga jezika.¹⁰⁷

Naziv hrvatski književni jezik već 1971. godine ulazi u amandmane na Ustav SRH, a 1974. godine i u Ustav SRH.¹⁰⁸

*U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski, stavak je iz Ustava 1974. godine.*¹⁰⁹

O pravu svake nacije da svoj jezik naziva kako hoće govori i Miko Tripalo napominjući i izražavajući svoj stav da Hrvati svoj jezik zovu hrvatskim, a Srbi srpskim, iako su to dva ustvari ista jezika, tvrdi on, ali ga svaki narod može zvati onako kako on odluči i kako želi.¹¹⁰

Deklaracija se naziva međašem u politici općenito i u jezičnoj politici posebno jer ulazak naziva hrvatski književni jezik u amandmane na Ustav 1971. godine predstavlja veliku prekretnicu, a to je upravo posljedica *Deklaracije*. Također, jedna od bitnih posljedica je i prestanak na radu zajedničkoga *R(j)ečnika hrvatskosrpskoga/ srpskohrvatskoga književnog jezika*, ali i smanjenje zajedničke suradnje na pravopisu, iako je *Novosadski* ipak bio u uporabi. Prekinut je i rad na zajedničkom nazivlju, a to bi uvelike naštetilo upravo posebnostima hrvatskoga jezika.¹¹¹

Nakon izlaska *Deklaracije* u javnost, započelo je postupno pohrvaćivanje jezika. To se pohrvaćivanje jezika očitivalo u uporabi novih hrvatskih riječi, primjerice *muzika* je postala *glazba*, *kompozitor* je postao *skladatelj*, *kompozicija skladba*, a u uporabu prodire i riječ *tijek*, koja je bila posebno važna jer ju Srbi nisu mogli ekavizirati. Za te sitne, ali važne promjene na leksičkom polju hrvatskoga jezika zaslužni su najviše Tomislav Ladan i Igor Mandić.

Nakon Drugoga svjetskog rata sustavno se hrvatskom jeziku činilo nasilje koje se odnosi na društva koja su u sebi sadržavala pridjev *hrvatski*, ona su naime nužno morala biti preimenovana u društva s posvojnim genitivom, primjerice *Društvo hrvatskih književnika* moralo je promijeniti svoj naziv u *Društvo književnika Hrvatske*.

Da se situacija s imenovanjem pojedinih hrvatskih društava bitno promijenila nakon tiskanja *Deklaracije* svjedoči i činjenica da je *Društvo kompozitora Hrvatske* sredinom studenoga 1970.

¹⁰⁷ B. Kuna, „Značenje Deklaracije danas“, *Kolo*, str. 123.

¹⁰⁸ S. Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, str. 83.

¹⁰⁹ S. Babić, „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, *Kolo*, str. 110.

¹¹⁰ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 165.

¹¹¹ S. Babić, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, str. 83.

godine promijenilo svoje ime u *Društvo hrvatskih skladatelja*, zatim *Društvo književnih prevodilaca Hrvatske* u *Društvo hrvatskih književnih prevodilaca*, *Udruženje likovnih umjetnika Hrvatske* u *Udruženje hrvatskih likovnih umjetnika*. Jedino se s *Društvom književnika Hrvatske* čekalo do travnja 1990. godine da bi u konačnici i to *Društvo* promijenilo svoj naziv u onaj koji je svojstven hrvatskomu jeziku, a to je *Društvo hrvatskih književnika*.¹¹²

Iako možda zvuči banalno, nije isto *Društvo hrvatskih književnika* ili *Društvo književnika Hrvatske*, osjeća se semantička razlika u tim dvama nazivima.

Međutim, osim tih pozitivnih posljedica bilo je naravno i negativnih. Komunističke su se vlasti potrudile odmah nakon tiskanja *Deklaracije* osuditi taj čin protudržavnim činom te su najavili političku kampanju protiv potpisnika *Deklaracije*, a onda su se posebno obrušili i na Maticu hrvatsku.

*U petak 17. ožujka javnost je bila upoznata s tekstom Deklaracije te je Izvršni komitet CK SKH hitno sazvao sastanak koji je održan u subotu 18. ožujka. Sastanku su prisustvovali predstavnici Radio-televizije Zagreb i Vjesnika te je dogovoreno da Radio-televizija Zagreb i Vjesnik /objave/ politički komentar u kojem treba osuditi način kako je pripremana Deklaracija (u tajnosti pred javnim društvenim faktorima, oblik kojim se želi nametnuti diskusija o nekim pitanjima iz područja jezika, dvosmislenost nekih stavova u objavljenjima Deklaraciji i neodgovornost onih koji su olako stavili svoj potpis na jedan takav dokument.*¹¹³

Reakcija J. Broza Tita bila je oštra i on ju je nazvao *diverzijom koju su aktivirali neprijatelji naše zemlje*.¹¹⁴

Žestok napad na *Deklaraciju* izvršio je i Miloš Žanko, član CK SKH i potpredsjednik Savezne skupštine SFRJ. Antun Biber, član SKH također je podupro M. Žanka u njegovim nastojanjima i istupima koji su bili usmjereni protiv *Deklaracije*, njezinih potpisnika i ljudi koji su stajali uz nju. *Deklaraciji* je bila posvećena čak jedna sjednica CK SKH i to od 19. travnja do 20. travnja 1967. godine. Tad su kao žarišta nacionalizma proglašene Matica hrvatska, Matica iseljenika, Savez književnika s Petrom Šegedinom te IHRPH, iako je bitno naglasiti da ta institucija, IHRPH nije potpisala *Deklaraciju*. Većeslav Holjevac smijenjen je iz CK SKH, Franjo Tuđman smijenjen je s mjesta ravnatelja u IHRPH te je izbačen iz Partije. Miroslav Krleža također je dijelio istu sudbinu, imao je pravo povući svoj potpis s *Deklaracije*, ali to nije učinio.¹¹⁵

¹¹² Stjepan Babić, „Hrvatski jezik za komunističkoga razdoblja“, *Jezik*, God. 56., Br. 3., Hrvatsko filološko društvo, str. 113.

¹¹³ Jozo Ivičević-Bakulić, "Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti", *Kolo*, God. 19., br. 1 – 2., Matica hrvatska, Zagreb 2009., str. 146.

¹¹⁴ Isto, str. 147.

¹¹⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, str. 405., 406.

Iz SKJ isključeni su Miroslav Brandt, Ivo Frangeš i Ljudevit Jonke. To je odlučio Sveučilišni komitet, Lj. Jonke i I. Frangeš uložili su žalbu, međutim ona je bila odbačena. Također, izrečena je i opomena Aleksandru Flakeru, zatim posljednje opomene Miroslavu Vaupotiću i Josipu Pupačiću. Iz Partije su bili isključeni i Slavko Mihalić, Jakša Ravlić i Petar Šegedin, opomene su izrečene i Milivoju Slavičeku, a ukor je izrečen Vjekoslav Kalebu.¹¹⁶

Do kraja godine 1967. izašla su i dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga jezika*, a sukob je eskalirao odustajanjem Matice hrvatske od zajedničke suradnje na *Rječniku*. To je ujedno značilo i odricanje od Novosadskog dogovora.

Kritičari rječnika ne smatraju, pojašnjava Katičić da je dovoljno reći „da talas znači isto što i val, nego treba dodati da je talas u hrvatskoj varijanti pjesnička riječ s jakom stilskom vrijednosti, dok je u srpskoj obična riječ i stručni naziv“.

U ožujku 1972. godine usvojeni su amandmani na Ustav SR Hrvatske, a među njima i 5. amandman koji određuje da je u javnoj uporabi: „hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski jezik.“¹¹⁷

6.5. Tekst Deklaracije objavljen u Telegramu 17. ožujka 1967. godine

S obzirom da je veliki dio rada posvećen upravo *Deklaraciji*, dobro je istaknuti tekst *Deklaracije* u cijelosti:

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Višestoljetna borba jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu kulminirala je revolucionarnim preobražajem u razdoblju od 1941. do 1945. Tekovine Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije omogućile su svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji da uđu u novu fazu njihova povijesnog postojanja. Oslanjajući se na temeljna načela socijalizma o pravu svakog čovjeka da živi slobodan od svake podjarmljenosti i o pravu svakog naroda na potpun suverenitet i neograničenu ravnopravnost sa svim drugim nacionalnim zajednicama, Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makedonci formirali su federativni savez, sazdan od šest socijalističkih republika, kao jamstvo te uzajamne ravnopravnosti, međusobnog bratstva i socijalističke suradnje.

¹¹⁶ B. Jandrić, „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika“, *Povijesni prilozi*, str. 369.

¹¹⁷ K. Mićanović, „Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, str. 279., 281., 286,

Načelo nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti obuhvaća i pravo svakoga od naših naroda da čuva sve atribute svoga nacionalnog postojanja i da maksimalno razvija ne samo svoju privrednu, nego i kulturnu djelatnost. Među tim atributima odsudno važnu ulogu ima vlastito nacionalno ime jezika kojim se hrvatski narod služi, jer je neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu.

Novosadski dogovor opravdano je deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika ne poričući historijsku, kulturno–historijsku, nacionalnu i političku istinu o pravu svakoga naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog i kulturnog života. Te su tekovine formulirali i ustavni tekstovi, i Program Saveza komunista, političkog predvodnika naših naroda u revolucionarnoj borbi.

Ali usprkos jasnoći osnovnih načela, stanovite nepreciznosti u formulacijama omogućavale su da ta načela budu u praksi zaobilažena, iskrivljavana i kršena unutar širih pojava skretanja u realnosti našega društvenog i ekonomskog života. Poznato je u kojim su okolnostima u našoj zemlji oživjele tendencije etatizma, unitarizma, hegemonizma. U vezi s njima pojavila se i koncepcija o potrebi jedinstvenog »državnog jezika«, pri čemu je ta uloga u praksi bila namijenjena srpskom književnom jeziku zbog dominantnog utjecaja administrativnog središta naše državne zajednice. Usprkos VIII kongresu, IV i V plenumu CK SKJ, koji su u našim danima posebno naglasili važnost socijalističkih načela o ravnopravnosti naših naroda pa, prema tome, i njihovih jezika, putem upravnog aparata i sredstava javne i masovne komunikacije (saveznih glasila, Tanjuga, JRTV u zajedničkim emisijama, PTT, željeznicama, tzv. materijala ekonomske i političke literature, filmskih žurnala, raznih administrativnih obrazaca), zatim putem jezične prakse u JNA, saveznoj upravi, zakonodavstvu, diplomaciji i političkim organizacijama, faktično se i danas provodi nametanje »državnog jezika«, tako da se hrvatski književni jezik potiskuje i dovodi u neravnopravan položaj lokalnog narječja.

Osobito važne inicijative privredne i društvene reforme, oslanjajući se na bitna svojstva našeg samoupravnog socijalističkog društva, obvezuju nas da na području svoga djelovanja – jezika, književnosti, znanosti i kulture uopće – poduzmemo sve potrebno da se u neposrednoj praksi ostvaruje i ostvare sva izložena načela našeg socijalističkog sustava.

Na toj osnovi potpisane hrvatske kulturne i znanstvene ustanove i organizacije smatraju da je neophodno potrebno:

1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga. U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi morala glasiti ovako:

»Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.« Adekvatnom formulacijom treba osigurati i prava jezika narodnosti u Jugoslaviji.

Dosadašnja ustavna odredba o »srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku« svojom nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskog književnog jezika, jednako među sobom, kao i u odnosu prema jezicima ostalih jugoslavenskih naroda. Takva nejasnoća omogućuje da se u primjeni srpski književni jezik silom stvarnosti nameće kao jedinstven jezik za Srbe i Hrvate. Da je stvarnost zaista takva, dokazuju mnogobrojni primjeri, a među njima kao najnoviji nedavni Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije. Ti su zaključci objavljeni usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji kao da hrvatskoga književnoga jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom.

Potpisane ustanove i organizacije smatraju da u takvim slučajevima hrvatski narod nije zastupan i da je doveden u neravnopravan položaj. Takva se praksa ni u kojem slučaju ne može opravdati inače neosporenom znanstvenom činjenicom da hrvatski i srpski književni jezik imaju zajedničku lingvističku osnovu.

2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.

Ovu Deklaraciju podnosimo Saboru SRH, Saveznoj skupštini SFRJ i cjelokupnoj našoj javnosti da se prilikom pripreme promjene Ustava izložena načela nedvosmisleno formuliraju i da se u skladu s time osigura njihova potpuna primjena u našem društvenom životu.

Matica hrvatska

Društvo književnika Hrvatske

PEN-klub, Hrvatski centar

Hrvatsko filološko društvo

Odjel za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Odjel za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Institut za književnost i teatrologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zadru

Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskoga fakulteta u Zadru

Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Institut za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Institut za nauku o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

Staroslavenski institut u Zagrebu Društvo književnih prevodilaca Hrvatske¹¹⁸

¹¹⁸ *Telegram jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja*, Godina VIII., Broj 359., Zagreb, 17. ožujka 1967., str. 1.

Tekst ispod spomenutog naslova *Politički štetan gest* potpisuje Mirko Bošnjak. Komentira tekst *Deklaracije* pokušavajući opravdati *Deklaraciju* i nabrojati neke vanjske uzroke *Deklaracije*. Kratak njegov komentar završava: *Treba zapravo postupiti u skladu s načinom koji se uspješno primjenjuje već više od stotinu godina. Deklaracija u kontekstu trenutka i načina svoje pojave ne smije ostati samo „slučaj“ otužnog prizvuka, nego pouka za jedno drugačije lingvističko, društveno i ideološko djelovanje.*

O tome kako *Deklaracija* nije, niti može biti prihvatljiva nastavlja se raspravljati na trećoj stranici: *Neosporno je da je bilo, da ima i da će biti otvorenih problema i u području hrvatskosrpskog jezika, ali se oni ne mogu rješavati ignoriranjem onoga što je do sada postignuto zahvaljujući cjelokupnoj društvenoj praksi i nauci i ne mogu se pokretati na način kako je to učinjeno u Deklaraciji.*¹¹⁹

U sljedećem broju *Telegrama* koji je izišao 31. ožujka 1967., dakle dva tjedna nakon izdavanja *Deklaracije* naslovnica je i po treći put posvećena *Deklaraciji: Iz govora predsjednika Republike Josipa Broza Tita u Prištini NOVOSADSKI DOGOVOR NAJBOLJE RJEŠENJE*, a podnaslov glasi: *Važno je da se ljudi idejno razumiju, da imaju zajedničku ideju, koja će ih voditi naprijed. Nemojmo dozvoliti da se ponovi staro koje nam je donosilo toliko zla, a što obično počinje od malih stvari. Samo, danas je to nemoguće, jer radni ljudi to ne bi dopustili.*

Cjelovit Titov govor koji je održao u Prištini otisnut je na trećoj stranici, a donose se samo najznačajnije misli i rečenice u radu: *Moram da vam kažem da nisam mogao ni zamisliti da će se ipak naći ljudi koji će imati smjelost da istupe na takav način pred licem milionskog naroda naše zemlje.*

...

*Drugovi i drugarice, htio bih da kažem nekoliko riječi i o nama komunistima i našim zadacima. Mi vidimo sada da su se neki, i u Beogradu, i u Zagrebu, na vrlo rafiniran način pa ponekada i otvoreno okomili na SK. Oni govore da je SK preživio, da je politički izgubio bitku i sl. Izgleda da nas nisu dovoljno osjećali: Ali ja mislim da će nas od sada osjetiti i da će malo drukčije gledati na SK.*¹²⁰

...

Kad je riječ o našim slabostima, mislim da je jedan veliki nedostatak u tome što se ne vodi dovoljno računa o bivšim borbama oslobodilačkog rata. Ima dosta mladih ljudi koji su

¹¹⁹ *Telegram jugoslavenske novine za kulturna i društvena pitanja*, Godina VIII., Broj 360., Zagreb, 24. ožujka 1967., str. 1. – 3.

¹²⁰ *Telegram jugoslavenske novine za kulturna i društvena pitanja*, Godina VIII., Broj 361., Zagreb, 31. ožujka 1967., str. 1. - 3.

penzionisani i oni su, tako reći, isključeni iz društvenog života i nemaju mogućnost da budu aktivni, iako su još sposobni. Treba polaziti i od toga da penzija, čak ako je i velika, nije sve.

Titov govor završava:

*Mi komunisti znamo kakva treba da bude prosvjeta i kultura u jednoj socijalističkoj zemlji i kako treba da se razvija. Ona treba da se kreće samo naprijed, a ne nazad.*¹²¹

6.6. Što o Deklaraciji govori dnevno-politički list Vjesnik?

Kad je otisnuta *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 17. ožujka 1967. godine (petak) u jugoslavenskim novinama za društvena i kulturna pitanja *Telegram*, sljedeći dan nije bilo nikakvih odjeka u *Vjesniku socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, ali 19. ožujka 1967. godine (nedjelja) stižu reakcije na objavljenu *Deklaraciju*. Na prvoj stranici *Vjesnika* u rubrici najave što sadržava novi broj, na prvom je mjestu istaknuta *Deklaracija*, tj. naslov *Oko Deklaracije o jeziku*.

Na petoj stranici *Vjesnika* u rubrici *Jugoslavija – vrijeme sadašnje* sadržani su sljedeći naslovi: *Politika, a ne lingvistika*, cijeli tekst *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (s obzirom da je on poprilično kratak), zatim *Zaključci Novosadskog dogovora* te *Uvodna riječ Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*.¹²²

Već bi se po naslovima dalo zaključiti u kojem će smjeru ići kritika samoj *Deklaraciji*, no mora se uzeti u obzir vrijeme, mjesto i način na koji je ona nastala pa i pokušati shvatiti i razumjeti kritiku toga vremena. To će upravo biti i jedna od glavnih kritika upućenih *Deklaraciji* u samom *Vjesniku*. Ovim kratkim uvidom želi se zapravo pokazati i dokazati da *Deklaracija* nije prošla nezapaženo, nego da je i u dnevnom listu koji je imao vrlo visoku nakladu zauzela važno mjesto i bila poprištem brojnih rasprava, kao i u *Telegramu*, gdje je izišao tekst same *Deklaracije*.

Najzanimljiviji dio i najintrigantniji naslov u kojemu je ujedno sadržana kritika upućena izdavanju *Deklaracije* prvi je istaknuti naslov *Politika, a ne lingvistika*.

Politika, a ne lingvistika

Tvrđnja da je *Deklaracija* narušila sklad i idiličnost renesansnog razdoblja kulturnog i ekonomskog procvata, a uzrok tom procvatu svakako je *postbrionska renesansa* sadržana je već u prvoj rečenici. *Deklaracija* se suprotstavlja procvatu, odnosno želi narušiti sklad odnosa koji su

¹²¹ *Telegram jugoslavenske novine za kulturna i društvena pitanja*, Godina VIII., Broj 361., str. 3.

¹²² *Vjesnik socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, ur. Božidar Novak, Godina XXVII., Broj 7213., Zagreb, 19. ožujka 1967., str. 5.

se počeli polako izgrađivati. Tvorac teksta tvrdi da *Deklaracija* izražava neistinitost, a kako bi potkrijepio svoju tezu o neistinitosti navodi način kako je ona izdana, trenutak u kojem je ona objavljena, tj. *ubačena*. *To je prva i najvažnija činjenica zbog koje cijeli posao i neposredna akcija uže grupe inicijatora na njemu angažiranih zaslužuje samo negativnu ocjenu.*

Tekst *Deklaracije* protumačen je kao narušavatelj sad već pomalo izgrađenih dobrih odnosa Hrvata i Srba na području jezika i zar bi sad jedan tekst poput *Deklaracije* trebao narušiti te odnose? *Kome je potrebno da se upravo u ovo vrijeme pojavi s jednom dramatično intoniranom deklaracijom o ugroženosti hrvatskog književnog jezika?*

Sve što se trebalo reći, već je rečeno Novosadskim dogovorom, stoga nema potrebe da se ponovno otvaraju pitanja jezika kad je već utvrđeno da su srpski i hrvatski jezik ravnopravni i da će se nazivati hrvatskosrpski u SR Hrvatskoj, a srpskohrvatski u SR Srbiji. Autor posebno naglašava da je tekst *Deklaracije* politički intoniran, da je to tekst izrazito političke prirode, odnosno: *...želja da se nametne politika svršenih činova.*

Potpisnicima *Deklaracije* zamjera skrivenost od javnosti, način na koji je tekst objavljen, zataškavanje sve dok se nije objavila kao gotov čin.

Neke formulacije, uz već spomenute metode, izbor trenutka ne mogu izazvati ništa drugo, već isto tako ekstremne reakcije na drugoj strani, koje samo ometaju borbu progresivnih snaga ovog društva za socijalistički i demokratski razvoj zajednice, a koje snage daju i punu garanciju slobodi i ravnopravnosti svakog naroda i narodnosti, Jugoslavije, pa prema tomu i Hrvatske.

Sama *Deklaracija* u tekstu *Politika, a ne lingvistika* ocijenjena je nacionalističkim ispadom i jezičnim šovinizmom. Autor teksta smatra da potpisnici nisu bili svjesni posljedica i već im najavljuje što ih očekuje: *Vjerujemo da mnogi od potpisnika nisu vodili računa o još nekim političkim implikacijama.*

A onda slijedi i veličanje zajedničke povijesti: *Treba reći da nema slobode i ravnopravnosti hrvatskog naroda u Jugoslaviji bez prave slobode i ravnopravnosti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, a to nam je više puta pokazala čitava naša zajednička historija.*

Na kraju se neveliki tekst zaključuje trima rečenicama: *Problemi jezika naroda Jugoslavije stvar su naučnih rasprava. Tome protivrječi političkom ambicijom prožeta „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. Radi se o političkoj diverziji čiji krajnji efekt može biti samo štetan po stvarne interese hrvatskog naroda.*¹²³

Na istoj stranici objavljen je i tekst *Deklaracije*, zatim zaključci Novosadskog dogovora i njegovi potpisnici, Uvodna riječ *Pravopisa* i naknadni potpisnici Novosadskog dogovora.

¹²³ *Vjesnik socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, str. 5.

Dobro je istaknuti i Zaključke Novosadskog dogovora kako bi bilo posve jasno oko čega su se usuglasile hrvatska i srpska strana u prosincu 1954. godine.

POTPISANI UČESNICI SASTANKA koji je sazvala redakcija Letopisa Matice srpske na završetku ankete o hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu, poslije svestrane diskusije održane 8., 9. i 10. prosinca 1954. godine u Novom Sadu, donijeli su ove

ZAKLJUČKE:

- 1) Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik, koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim.*
- 2) U nazivu jezika nužno je uvijek u službenoj upotrebi istaći oba njegova sastavna dijela.*
- 3) Oba pisma, latinica i ćirilica, ravnopravna su; zato treba nastojati da i Srbi i Hrvati podjednako nauče oba pisma, što će se postići u prvom redu školskom nastavom.*
- 4) Oba izgovora, ekavski i ijekavski, također su u svemu ravnopravna.*
- 5) Radi iskorišćavanja cjelokupnog rječničkog blaga našeg jezika i njegova pravilnog i punog razvitka neophodno je potrebna izrada priručnog rječnika suvremenog srpskohrvatskog književnog jezika. Stoga treba pozdraviti inicijativu Matice srpske, koja je u zajednici s Maticom hrvatskom pristupila njegovoj izradi.*
- 6) Pitanje izrade zajedničke terminologije također je problem koji zahtijeva neodložno rješenje. Potrebno je izraditi terminologiju za sve oblasti ekonomskog, naučnog i uopće kulturnog života.*
- 7) Zajednički jezik treba da ima i zajednički pravopis. Izrada toga pravopisa danas je najhitnija kulturna i društvena potreba. Nacrt pravopisa izradit će sporazumno komisija srpskih i hrvatskih stručnjaka. Prije konačnog prihvatanja nacrt će biti podnijen na diskusiju društvima književnika, novinara, prosvjetnih i drugih javnih radnika.*
- 8) Treba odlučno stati na put postavljanju umjetnih prepreka prirodnom i normalnom razvitku hrvatskosrpskog književnog jezika. Treba spriječiti štetnu pojavu samovoljnog „prevođenja“ tekstova i poštovati originalne tekstove pisaca.*
- 9) Komisije za izradu pravopisa i terminologije odredit će naša tri sveučilišta (u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu), dvije akademije (u Zagrebu i Beogradu) i Matica srpska u Novom Sadu i Matica hrvatska u Zagrebu. Za izradu terminologije potrebno je stupiti u suradnju sa saveznim ustanovama za zakonodavstvo i standardizaciju, kao i sa stručnim ustanovama i društvima.*
- 10) Ove zaključke Matice srpske dostavit će Saveznom izvršnom vijeću i izvršnim vijećima NR Srbije, NR Hrvatske, NR Bosne i Hercegovine i NR Crne Gore, univerzitetima u Beogradu,*

Zagrebu i Sarajevu, akademijama u Zagrebu i Beogradu i Matici hrvatskoj u Zagrebu, te će ih objaviti u dnevnim listovima i časopisima.

*U Novom Sadu, 10. prosinca 1954.*¹²⁴

7. Publikacije u sedamdesetim godinama

Kad se Novosadski dogovor odbacio, započela je izrada novoga pravopisa. *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša pojavio se 1971. godine, ali s naznakom *samo za internu upotrebu* i uvezano je samo 600 primjeraka, a pravopis je kasnije, 1972. godine i 1984. objavljen u Londonu. U Hrvatskoj je objavljen u pretisku tek 1990. godine. Početak sedamdesetih godina obilježila je sjednica u Karađorđevu, sjeća Hrvatskog proljeća, ali i Ustavni amandmani koji su objavljeni 1972. godine. Amandmanima se uređivalo i jezično pitanje, V. amandman odnosio se na jezik:

1. *U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.*

Zakonom, statutom općine i općim aktima organizacija udruženog rada i drugih organizacija osigurava se u javnom životu primjena ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti na područjima na kojima žive i utvrđuju se način i uvjeti njihove primjene.

Pripadnici naroda i narodnosti imaju pravo na upotrebu svojeg jezika i pisma u ostvarivanju svojih prava u postupku pred državnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlaštenja.

2. *U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj autentični su tekstovi saveznih zakona i drugih saveznih općih akata koji se objavljuju u službenom listu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na hrvatskom književnom jeziku, latinicom.*

3. *Zakoni i drugi propisi i ostali opći akti republičkih organa i organizacija objavljuju se u Narodnim novinama u izdanjima latinicom i ćirilicom.*

4. *Ovim amandmanom zamjenjuje se član. 21. Ustavnog zakona o promjenama Ustava Socijalističke Republike Hrvatske od 7. veljače 1969. i odredbe stava 4. član 241. i stava 1. člana 247. Ustava*¹²⁵

Hrvatski književni jezik postao je službenim jezikom i na razni Savezne skupštine. Godine 1974. objavljen je srednjoškolski udžbenik Josipa Silića i Dragutina Rosandića pod naslovom *Osnove*

¹²⁴ Pravopisna komisija, *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1960., str., 7., 8.

¹²⁵ I. Pranjković, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, str. 42., 43.

fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika. Važan je i završetak rada na *Akademijinu Rječniku* 1976. godine.

Održan je i Osmi međunarodni slavistički kongres u Zagrebu od 3. do 9. rujna 1978. godine koji je okupio oko 1500 svjetski poznatih slavista i na tom je kongresu obilježena 150 godišnjica rođenja L. N. Tolstoja te 85. godina rođenja Miroslava Krleže.¹²⁶

Matica hrvatska tiskala je *Hrvatski tjednik* koji je počeo izlaziti u travnju 1971. godine. List se bavio ponajprije hrvatskim nacionalnim temama. List je izlazio u nakladi od 100 000 primjeraka što u ono vrijeme nikako nije moglo biti zanemareno.¹²⁷

Može se zaključiti da je u sedamdesetim godinama, a posebice nakon Ustava iz 1974. godine došlo do boljeg, slobodnijeg položaja hrvatskoga jezika. Pritom se misli da je bilo moguće koristiti naziv hrvatski književni jezik, a i Ustavom je zajamčena njegova uporaba.

¹²⁶ I. Pranjković, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, str. 43., 44.

¹²⁷ I. Goldstein, *Povijest*, str. 466.

8. Zaključak

Jezikom se manipulira, jezikom se politizira, hrvatski jezik, koji je jedan od izraza nacionalnoga identiteta tijekom 1960-ih i 1970-ih bijaše prožet jezičnom politikom. To samo dokazuje neprijepornu činjenicu da je jezik zaista nešto više od lingvističkih shvaćanja te da je srastao s nacionalnim bićem i tako poprimio simboličku moć i dijelom je ljudskoga identiteta. Jezik je oscilirao u tom razdoblju između jezičnoga unitarizma i jezičnoga separatizma. Prisutna su razdoblja jezičnoga zbližavanja, ali u konačnici i raskid s Novosadskim dogovorom signalizirao je odvajanje hrvatskoga i srpskoga jezika.

Iracionalno bi bilo jezik nazvati srpskohrvatskim ili hrvatskosrpskim jer tko govori tim jezikom? Ta je sintagma stvorena u vremenu zajedničke koegzistencije Hrvata i Srba, ali i drugih naroda (nikako se ne nastoji umanjiti njihova važnost označavajući ih drugima, ali se u radu raspravljalo o približavanju ponajprije dvaju jezika, dvaju naroda, hrvatskoga i srpskoga) u najvećem političkom eksperimentu 20. stoljeća, Jugoslaviji. Sintagma srpskohrvatski jezik ili pak hrvatskosrpski jezik ne odgovara nijednom narodu dvaju samostalnih država promatrajući s današnjeg aspekta, ali promatrajući položaj hrvatskoga jezika 60-ih i 70-ih godina treba biti svjestan društvenopolitičkoga okvira te brojnih drugih čimbenika koji su mogli utjecati na jezik, te treba sagledati temeljne principe na kojima se gradilo bratstvo i jedinstvo Jugoslavije te čemu je težilo, a težilo je približavanju dvaju varijanti na području jezika, zapadne i istočne kako bi se one nazvale sa sociolingvističkoga shvaćanja jezika. Ne negirajući činjenicu da su hrvatski i srpski jezik dva srodna jezika koji imaju zajedničku osnovu, ipak se ne može tvrditi da su to dva ista jezika. Svaki od tih dvaju jezika ima svoju jezičnu povijest i bez obzira na njihovu zajedničku osnovu srpskohrvatski je jezik izmišljeni termin danoga historijskog trenutka koji je imao ponajprije političku svrhu. Još se jednom nameće pitanje tko to govori jezikom srpskohrvatskim ili hrvatskosrpskim i kakav je to jezik? Je li to jezik mješavina dvaju jezika ili je to samo naziv koji bi trebao označavati jedan jezik, onaj prestižniji, onaj brojniji, onaj čijih govornika ima više, stoga je i više u uporabi?

Zajednička osnovu dvaju jezika, hrvatskoga i srpskoga nije mogla prevladati vrlo značajne i očite različitosti književne i povijesne baštine dvaju srodnih jezika. Ime naroda nije dvoimeno, stoga ne može biti niti jezik. Jezični je hrvatski problem, jezično pitanje u Hrvatskoj riješeno tek osamostaljivanjem Hrvatske iz višenacionalne zajednice Jugoslavije, a *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* može se smatrati početkom otpora i snažnom borbom za hrvatskom jezičnom samostalnošću koja je ostvarena i još se uvijek ostvaruje u

okvirima države Hrvatske. Iščitavajući samo nekoliko brojeva novina *Telegrama* i *Vjesnika* može se doći do zaključka da je *Deklaracija* zaista *međaš u novijoj hrvatskoj povijesti* i da zaslužuje toliku pažnju, a bila joj je poklanjana i u godinama, tj. vremenu u kojem je objavljena. Naime, prije no što je ona objavljena pristajalo se na kompromise, to je vidljivo i u Novosadskom pravopisu i u zaključcima Novosadskog pravopisa. Nakon objavljivanja *Deklaracije* slobodnije je bilo izražavanje na hrvatskom jeziku, slobodnije je bilo uopće koristiti sintagmu hrvatski jezik. Iako se i tad moglo završiti u zatvoru ili platiti kakva kazna, (brojni su *deklaracijaši* i podnijeli ako ne materijalne kazne ili zatvorske onda su barem smijenjeni s nekih važnih funkcija koje su dotad obavljali što je za njih vjerojatno predstavljalo tragediju) ipak se može govoriti o slobodnijem odnosu prema jeziku, to su nezaustavljive promjene koje su samo čekale svoju realizaciju. Poneke zabrane u sedamdesetim godinama ipak nisu zaustavile proces jačanja hrvatskoga jezika, a bolji položaj jezika u Jugoslaviji osigurao je i novi jugoslavenski ustav, posljednji po redu, Ustav iz 1974. godine koji je zajamčio ime i hrvatskome jeziku.

9. Literatura

1. Babić, Stjepan, „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“, *Jezik*, God. 44., Br. 3., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1997., str. 81. – 85.
2. Babić, Stjepan, „Hrvatski jezik za komunističkoga razdoblja“, *Jezik*, God. 56. , Br. 3., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2009., str. 106. – 114.
3. Babić, Stjepan, „O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke“, *Kolo*, God. 19., Br. 1. – 2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 102. – 111.
4. Brandt, Miroslav, „Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. godine“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 27., Filozofski fakultet u Zagrebu, 1994. str. 347. – 353.
5. Goldstein, Ivo, *Povijest*, Knj. 21., Europapress holding, Zagreb, 2003.
6. Greenberg, D., Robert, *Jezik i identitet na Balkanu Raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
7. Ivičević-Bakulić, Jozo, „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti“, *Kolo*, God. 19., Br. 1. – 2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 146. – 150.
8. Jandrić, Berislav, „Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika“, *Povijesni prilozi*, God. 18., Br. 18., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999., str. 325. – 371.
9. Kordić, Snježana, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010.
10. Kuna, Branko, "Značenje Deklaracije danas", *Kolo*, God. 19., Br. 1. – 2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 122. – 132.

11. Langston, Keith; Peti-Stantić Anita, *Hrvatsko jezično pitanje danas Identiteti i ideologije*, Srednja Europa, Zagreb, 2013.
12. Lisac, Josip, "Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi?", *Kolo*, God. 19., Br. 1. -2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 118. – 121.
13. Mamić, Mile, „Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, gl. ur. Jelena Hekman, MH, Zagreb, 2006., str. 59. – 70.
14. Mićanović, Krešimir, „Jezična politika s kraja 60-ih i početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“, *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrтко Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Filozofski fakultet: Fakultet političkih znanosti: Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 271. - 290.
15. Moguš, Milan, „Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika“, *Kolo*, God. 19., Br. 1. – 2., Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 89. – 96.
16. Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.
17. Pranjković, Ivo, „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, gl. ur. Jelena Hekman, MH, Zagreb, 2006., str. 29. – 58.
18. Pravopisna komisija, *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Matica hrvatska, Zagreb, 1960.
19. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
20. Samardžija, Marko, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
21. Skupina autora, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

22. Škiljan, Dubravko, *Govor nacije Jezik, nacija, Hrvati*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

23. Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, NZMH, Zagreb, 2001.

10. Izvori

1. *Telegram jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja*, Godina VIII., Broj 359., Zagreb, 17. ožujka 1967.
2. *Telegram jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja*, Godina VIII., Broj 360., Zagreb, 24. ožujka 1967.
3. *Telegram jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja*, Godina VIII., Broj 361., Zagreb, 31. ožujka 1967.
4. *Vjesnik socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, ur. Božidar Novak, Godina XXVII., Broj 7213., Zagreb 19. ožujka 1967.

11. Popis priloga

Prilog 1. Naslovna stranica tjednika *Telegrama* 17. ožujka 1967.

http://hr.wikipedia.org/wiki/Deklaracija_o_nazivu_i_polo%C5%BEaju_hrvatskog_knji%C5%BEevnog_jezika, preuzeto: 23. 5. 2015.